

DEMOKRAT PARTİ (DP) DÖNEMİ'NDE PAMUK POLİTİKALARI VE DOKUMA SANAYİSİNE ETKİLERİ (1950-1960)*

NADİR YURTOĞLU**

Z

14 Mayıs 1950 tarihinde Demokrat Parti (DP)'nin iktidara gelmesinden hkmet darbesiyle iktidardan uzaklaştırıldığı 27 Mayıs 1960'a kadar Türkiye'de uygulanan pamuk politikalarıyla bu politikaların dokuma sanayisine etkileri makalenin konusunu teşkil etmektedir. Çalışma, DP Dönemi'nde pamuk politikaları (1950-1960); pamuk tarımında izlenen politikaların dokuma sanayisine etkileri (1950-1960) şeklinde iki başlık hâlinde verilmiştir. DP Dönemi'nde pamuk politikaları ve bu politikaların dokuma sanayisine katkıları sayısal verilerle ortaya konulmuştur. Makalenin kaynaklarını başta Cumhuriyet Arşivi belgeleri olmak üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi kanunlar ve tutanak dergileri, Zabıt Ceridesi, Resmî Gazete, Ayın Tarihi, istatistik yıllıkları, ekonomi ve tarım dergileri teşkil etmektedir. Konu araştırılırken Türkiye ve dünyanın pamuk yetiştiriciliği hususunda meydana gelen gelişmeleri dikkate alınarak gerekli yorumlamalarda bulunulmuştur. Çalışmadan elde edilen sonuçlar şunlardır: DP'nin iktidara gelmesinden sonra pamuk ekim alanlarında artış yaşanmış, pamuk tohumu üretim, dağıtım ve ışlah çalışmaları düzenli bir biçimde yürütülmüş, akabinde de ulusal ve uluslararası düzeyde gerçekleştirilen konferans ve toplantılarla pamuk sorunları ele alınarak çözüm yolları aranmıştır. Buna zararlılarla yapılan mücadeleler de eklenince üretim ve ihracat artmış, Türkiye dünya pamuk üretiminde yedinci, ihracatta da beşinci sıraya yükselmiştir.

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. / There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu /TÜRKİYE, nyurtoglu@kastamonu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7478-3149

Ülkenin üretim ve satışta dünyada sıralamaya girmesi, pamuk dokuma sanayinin gelişimini de tetikleyip millî ekonomiye önemli katkılar sağlanmasına yol açmıştır.

Anahtar Kelimeler: Adnan Menderes, Demokrat Parti, Dokuma Sanayi, Pamuk Politikaları, Pamuk Üretimi.

COTTON POLICIES IN THE DEMOCRATIC PARTY (DP) PERIOD AND THEIR EFFECTS ON THE WEAVING INDUSTRY (1950-1960)

ABSTRACT

This study addressed cotton policies in Turkey and their effect on the weaving industry between May 14, 1950, when the Democratic Party (DP) came to power, and May 27, 1960, when the DP was swept from power by a military coup. The study focused on the subject matter in two periods: (1) Cotton policies during the DP era (1950-1960) and (2) The effects of the policies followed in cotton cultivation on the weaving industry (1950-1960). The cotton policies during the DP era and the effect of these policies on the weaving industry were presented with numerical data. Data were collected from the Presidency Republican Archive Documents, official publications, Memorandum Diary of the Grand National Assembly of Turkey, laws and minute books, Official Gazette of the Republic of Turkey, annual statistics and articles in the financial journals of the era. The data were interpreted in the light of the developments in the field of cotton production both in Turkey and in the world. The results are as follows: After the DP came to power, there was an increase in cotton planting areas. Cotton seed was regularly produced, distributed and bred. Afterwards, national and international conferences and meetings were held to address and find solutions to cotton problems. Pest control also increased cotton production and exports. Turkey ranked seventh in global cotton production and fifth in cotton exports, which also facilitated the development of the cotton weaving industry and made significant contributions to the national economy.

Keywords: Adnan Menderes, Cotton Policies, Weaving Industry, Cotton Production, Democratic Party.

GİRİŞ

İnsanlık tarihinde 5.000 yıldan beri önemini koruyan ve dünya tarım mahsullerinden biri olan pamuk, başta dokuma endüstrisi yer almak üzere birçok ürüne çevrilerek halkın gereksinimlerini temin etmiştir¹.

19. yüzyıl başlarında gelişmiş ülkelerde giyim dokumalarının % 80'i yün, % 16'sı keten ve % 4'ü de pamuktan meydana gelirken, 20. yüzyıl başlarında bu durum tersine dönerek pamuk % 74, yün % 20 ve keten % 6 oranında kullanılmaya başlanmıştır. Pamuğun kullanım yüzdesinde meydana gelen bu artış, yün ve keten kullanımını ikinci plana düşürmüştür².

Yetiştirilmesi için ilkbaharda sıfır derecenin altına inmeyen devamlı bir ısı ve verimli bir toprak, büyürken bol yağmur, olgunluk devresinde de kuraklık isteyen pamuk mahsulü, Türkiye'nin birçok yerinden elde edilmişse de asıl üretim alanı ülke ekonomisinde mühim yer tutan iki bölgede toplanmıştır³. Bunlardan ilki; üretimin % 54'ünün gerçekleştirildiği Adana ovasındaki Seyhan ve İçel vilayeti iken ikincisi üretimin % 28'inin yapıldığı Ege Bölgesi'ndeki Gediz ve Menderes ırmakları boyunca uzanan Aydın, İzmir, Manisa ve Denizli vilayetleridir⁴.

- ¹ Nihat Küçük, **Fiyat ve Diğer Ekonomik Faktörlerin Pamuk Arzına Etkileri ve Pamuk Arzında 2023 Vizyonu: Türkiye Örneği**, Harran Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Şanlıurfa, 2015, s.1; Emine Karademir, **Çok Yönlü Dayanıklılık Islahı ile Geliştirilen Pamuk Çeşitleri (G. Hirsutum L.) ile Bölge Standart Pamuk Çeşitlerinin (G. Hirsutum L.) Melezlenmesi ile Oluşturulan F1 Döl Kuşaklarında Verim, Erkencilik ve Lif Kalite Özellikleri Yönünden Genetik Yapının İrdelenmesi**, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adana, 2005, s.1; Şerife Balcı, **Bazı Pamuk (Gossypium Hirsutum L.) Melez Popülasyonlarının F1 Döl Kuşaklarında Tarımsal ve Teknolojik Özelliklerin Kalıtımı Üzerine Bir Araştırma**, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2018, s.1; <http://www.tarimpusulasi.com/yazarlar/doc-dr-mefhar-gultekin-temiz/pamugun-turkiye-icin-onemi/16>, Erişim Tarihi: 10.09.2019; <http://www.oztuzun.com.tr/sayfa/pamuk>, Erişim Tarihi: 10.09.2019.
- ² **İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi**, 8. Cilt, İstanbul 1958, s.49; Pamuklu dokuma sanayinin tarihi hakkında bilgi almak için bk. Müeyyet Kerimol, "Tekstil Sanayi", **İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi**, 9. Cilt, İstanbul 1953, s.124-127.
- ³ Nizamettin Günver, "Yurdumuzda Pamuk", **İktisadi Yürüyüş**, Yıl 12, C 12, S 283, Kasım 1951, s.4; II. Dünya Savaşı yıllarında pamuk çekirdeği için Ticaret Bakanlığı tarafından belirlenen fiyatlar 10 Ağustos 1942 tarihinde kaldırılmıştır. "Pamuk Çekirdeği Fiyatları Serbest Bırakıldı", **En Son Dakika**, 10 Ağustos 1942, Sayı No: 1055.
- ⁴ 1929 yılında Adana çevresinde pamuk üretimi, bir önceki yıla göre yaklaşık iki kat artmıştır. Ancak büyük alıcı firmaların piyasadan çekilmesi fiyatlarda durgunluk ve gerileme meydana getirmiştir. "İktisat Vekilinin Beyanatu", **Milliyet**, 29 Kasım 1929, Sayı No: 1364; Ege bölgesinin 1939 yılı pamuk üretim rakamlarıyla ilgili bilgi almak için bk.

Pamuk mahsulü bu iki bölge dışında batıda Muğla; doğuda Kars ve Iğdır Ovası, Malatya, Elâzığ; Güneyde Hatay, Antalya, Urfa, Maraş, Gaziantep; Orta Anadolu'da; Konya, Ankara, Çorum, Çankırı; Aşağı Sakarya boyunca Pamukova, Bilecik, Eskişehir, Kütahya, Balıkesir; Çanakkale boyunca Maydos ve Aşağı Meriç'te yetiştirilmiştir. Bu yörelerde üretilen pamuklar daha çok mahalli ihtiyaçları karşılamaının yanı sıra çevre illere de sevk edilmiştir⁵.

Çukurova'da 1930'a kadar genellikle sulanmayan arazilerde kalitesi ve verimi düşük yerli tip adı altında pamuk tohumuyla üretim yapılmıştır. 1930'dan itibaren pamuk ıslahına önem verilmiş, bilhassa çırcır tesisleri; satın alma, kiralama veya ücret kontratları aracılığıyla Hükûmet tarafından kamulaştırılmıştır. Bu tesislerde çiftçilerin verdiği pamuklar çırcırlanıp çekirdekleri ayrılarak yem hâlinde kendilerine iade edilmiştir. Islah edilmiş tohum yetiştirme merkezlerinin çiftçilere yeni tohumları dağıtması, on yıl içerisinde düşük kaliteli yerli tipler yerine verimi yüksek ve daha kaliteli Akala⁶ ve Cleveland⁷ türlerinin yaygınlaşmasına yol açmıştır. Akala türlerinin seçiminde bilhassa sulanmadan yetiştirilebilen tiplere ayrı bir önem verilmiştir⁸.

Cumhuriyetin ilk on yılında Akala ve Cleveland cinslerinin yaygınlaştırılmasında 1926 yılında Adana, 1931'de Eskişehir ve 1933'te de Nazilli'de tesis edilen pamuk üretim çiftliklerinin önemli etkisi

"Ege Pamuk Rekoltesi 120 Bin Balya", **Anadolu**, 15 Temmuz 1939, Sayı No: 7885; Ticaret Bakanı Behçet Uz'un İzmir temalarında pamuk fiyatları hakkında yaptığı açıklama için Bk. "Ticaret Vekilinin Çalışmaları", **Yeni Asır**, 27 Temmuz 1942, Sayı No: 11270; Behçet Uz'un İzmir'in ardından Denizli temalarıyla ilgili bilgi almak için bk. "Ticaret Vekilimizin Temaları", **Halkın Sesi**, 1 Ağustos 1942; "Ticaret Vekili Denizli'de", **Bugün**, 1 Ağustos 1942, Sayı No: 589.

⁵ Günver, a.g.m., s.4; Erol Zeytinoğlu, **Türkiye Ekonomisi**, 6. Baskı, Met/er Matbaası, İstanbul 1978, s.171-172; Osmanlı Devleti Dönemi'nde Adana yöresinde 1913 ile 1918 yılları arasındaki pamuk üretim rakamları için bk. Vedat Eldem, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi**, TTK Yayınları, Ankara 1984, s.38.

⁶ Amerikan tohumundan Türkiye'de üretilen bir pamuk türü.

⁷ Yine ABD kökenli Türkiye'de üretilen bir pamuk türü.

⁸ **FAO Türkiye Raporu**, T.C. Ziraat Bankası Yayınları, Ankara 1962, s.54; Asım Us, "Adana: Büyük Bir Çiftçi Şehir", **Vakit**, 27 Haziran 1942, Sayı No: 8771; Türkiye ile Çekoslovakya arasında yapılan anlaşma gereği Çekoslovak iplikleri Türk pamukları karşılığında ithal edilebilecektir. "Türk-Çekoslovak Ticaret Anlaşması", **Kurun**, 22 Haziran 1938, Sayı No: 7344-1434; Romanya ile yapılan benzer bir anlaşma için bk. "Türk Romen Ticari Görüşmeleri Bitti", **İkdam**, 29 Ocak 1943, Sayı No: 1254.

görülmektedir⁹. Bu gelişmenin yanı sıra pamuk ıslahı, ekim alanlarının artırılması ve maliyet fiyatlarının düşürülmesi konusunda gerekli icraatları gerçekleştirmek için 3203 sayılı yasayla, 4 Haziran 1937’de *Pamuk İşleri Müdürlüğü* teşkil edilmiştir¹⁰.

Türkiye’de pamuk tarımı geçmiş dönemlerde oldukça geri kalmış, Cumhuriyet Dönemi’ne kadar da hak ettiği yeri alamayıp önemli bir gelişme kaydedememiştir. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte üretim ve ihracatın artırılması yönünde bu bitkiye gerekli özenin gösterildiği, çalışmaların daha planlı hâle getirilmesinden anlaşılmaktadır¹¹.

Bu dönemde Atatürk’ün teşvikiyle üretimin artırılmasına yönelik Adana’da bir pamuk kongresi düzenlenmiş, sonraki dönemlerde ise kalitenin yükseltilmesi yönünde çalışmalar yürütülmüştür¹². Ancak gerek 1929 Dünya Ekonomik Krizi’nin fiyatları yarı yarıya düşürmesi gerekse II. Dünya Savaşı yıllarında yine fiyatlarda yaşanan istikrarsızlık ve dış ülkelerden satın alınan pamuk tarım makinelerinin Türkiye’ye getirilmesinde sıkıntıların ortaya çıkması, pamukçuluğun gelişimini olumsuz etkileyen nedenler arasında yer almıştır¹³.

- ⁹ **TBMM Tutanak Dergisi**, 1949 Yılı Gider Bütçeleri, Dönem: 8, Toplantı: 3, Cilt: 16, 21.02.1949, s.309; Tarım Bakanlığı Pamuk Şubesi Müdürü Necati Turgay, pamuk işleriyle ilgili temaslarda bulunmak amacıyla 8 Şubat 1939’da Balıkesir’e gitmiştir. Turgay’ın Balıkesir temalarıyla ilgili ayrıntılar için bk. “Akala Pamuk Tohumu Dağılması İş”, **Türkdili**, 9 Şubat 1939, Sayı No: 4098.
- ¹⁰ **TBMM Kanunlar Dergisi**, Dönem: 5, Cilt: 17, 04.06.1937, s.847; **Resmî Gazete**, Sayı No. 3630, 14 Haziran 1937; Atatürk Dönemi’nde başta pamuk olmak üzere endüstri değeri yüksek tarım ürünlerinin iyi şekilde yetiştirilmesi için zirai bir program hazırlanmıştır. Bu programın ayrıntıları için bk. “Zirai Program Esaslı Bir Şekilde Tatbik Sahasına Konuyor”, **İzmir Postası**, 2 Temmuz 1934, Sayı No: 3942.
- ¹¹ Celal Tarıman, “Türkiye’de Pamuk”, **Ziraat Dergisi**, Yıl 15, S 130, Şubat 1955, s.1; 1936-1940/1941-1945/1946-1950 yıllarında pamuğun hektar başına verimi için bk. Serdar Turgut, **Demokrat Parti Döneminde Türkiye Ekonomisi**, Ekonomik Kalkınma Süreçleri Üzerine Bir Deneme, Adalet Matbaası, Ankara 1991, s.123.
- ¹² M. Faik Üstar, “İstihsal ve Kalite Bakımından Düzelen Pamukçularımızın Saadet Yılı”, **İktisadi Yürüyüş**, Yıl 11, C 11, S 258, s.7; Cumhuriyetin ilk yıllarında kurulan pamuk ve dokuma sanayi şirketleri hakkında bilgi alma için bk. Gündüz Ökçün, **1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye**, 2. Basım, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Ankara 1997, s.13-16.
- ¹³ Pamukçuluğun gidişatını etkileyen bu gelişmelerin ayrıntıları için bk. **BCA**, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 183-260-12, Tarih: 24.07.1941; **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem: 4, Toplantı: 3, Cilt: 22, 58. Birleşim, 27.05.1934, s.313; Muhlis Erkmen, “Saban Başına”, **İktisadi Yürüyüş**, Yıl 1, S 9, 15 Nisan 1940, s.6-7; II. Dünya Savaşı yıllarında Hatay’da her çeşit pamuk yağı ile zeytinyağının toptan satışı yasaklanmıştır. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi almak için bk. **Yeniğün**, 25 Mart 1942, Sayı No: 3039; Zeytinyağı ve pamuk yağı ile ilgili

Buna rağmen makineleşme, tohum ıslahı, sulama, zararlılarla mücadele ve kooperatifleşme alanında yapılan icraat ve atılan adımlarla üretim ve ihracat geliştirilmeye çalışılmıştır.

I. Demokrat Parti (DP) Dönemi'nde Pamuk Politikaları (1950-1960)

I.1. DP Dönemi'nde Pamuk Üretimi

DP'nin 14 Mayıs 1950'de iktidara gelmesi pamuk üretimi ve ticaretinde yeni bir süreci başlatmıştır. Ülkenin kalkınmışlığının bol üretimle sağlanacağını düşünen DP Yönetimi, ilk etapta ziraat ve sanayiye geliştirme yoluna gitmiş, bir endüstri bitkisi olan ve yüksek ekonomik değeri bulunan pamuk yetiştiriciliğini teşvik etmek amacıyla faaliyetler yürütmüştür. Fakat bu üretim, iklim şartları ve ekim alanlarının durumuna göre yıldan yıla farklılık göstermiştir. 1949-1950 dönemine göre 1951'de ekim fazlalığı ve yağmurların Mayıs ayında yağması nedeniyle pamuk üretimi % 26,71 oranında artış göstermiş, Adana ve havalisinden 300 bin, Ege çevresinden 150 bin, Hatay'dan 40 bin balya mahsul elde edilmiştir. Bu rakamlara Iğdır, Maydos, Malatya ve Diyarbakır yörelerinin üretimi de katılmıştır¹⁴.

Bu üretim rakamlarına rağmen Türkiye'de uzun yıllar pamukçulukta yapılan ekim, toplama ve kozadan ayırma işlemlerinde eski yöntemler kullanılırken, endüstride gerekli elyaf uzunluğu üzerinde yeterince durulamamış, ekili alanlarda türdeş olmayan tohumlar yer almıştır. Bu nedenle Türk pamuklarının dış pazarlarda standart tipte bulunmayışı, dünya fiyatlarının altında satılmasına yol açmıştır. Adana borsasındaki yerli pamuklar 18 mm'den 22 mm.'ye kadar değişen uzunluklarda elyafa sahipken Mısır ve İran pamuklarının elyaf uzunluğu 35 mm. ve bunun biraz üzerinde yer almıştır¹⁵.

benzer bir uygulama için bk. **Tan**, 2 Temmuz 1942, Sayı No: 2468; 1 Haziran 1942 tarihinden itibaren muamele vergisi dâhil rafine pamuk yağı toptan fabrika satış fiyatı kg'da 77 kuruş olarak tespit edilmiştir. "Rafine Pamuk Yağının Azami Satış Fiyatı", **Ulus**, 5 Temmuz 1942.

¹⁴ Üstar, "İstihsal ve Kalite Bakımından Düzelten Pamukçularımızın Saadet Yılı", s.7; DP'nin bir yıllık iktidarı döneminde tarım faaliyetleri hakkında bilgi almak için Bk. **Yeni İktidarın Çalışmaları, 22.05.1950-01.08.1951, Demokrat Parti Hizmetinde Bulunduğu Türk Milletine Hesap Veriyor**, Güneş Matbaacılık TAO, Ankara 1951, s.107-109.

¹⁵ Üstar, "İstihsal ve Kalite Bakımından Düzelten Pamukçularımızın Saadet Yılı", s.7.

Türkiye’de eski usullerle pamuk yetiştiriciliğinin yapıldığı bir süreçte 1949-1950 yılı itibariyle 15.920.000 balyası ABD, 3.390.000 balyası diğer Amerika ülkeleri, 3.220.000 balyası Hindistan ve Pakistan, 2.700.000 balyası da Sovyet Rusya’da olmak üzere dünyada 25.230.000 balya pamuk üretimi gerçekleştirilmiştir. Bu rakama 1.805.000 balya ile Mısır, 1.700.000 balya ile Çin, 920.000 balya ile Afrika, 565.000 balya ile diğer ülkeler, 445.000 balya ile Türkiye ve 275.000 balya ile Sudan üretimi ilave edildiğinde dünyada pamuk üretimi 30.940.000 balyaya ulaşmıştır. Ancak 1950-1951 döneminde dünya üretimi 26.570.000 balya, tüketimi ise 30.599.000 balya olarak öngörülmüştür¹⁶. 1950 yılı rakamlarının düşmesinde ABD’nin üretimi 9.800.000 balya ile sınırlandırması etkili olmuş, bu durum pamuk krizinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. 1950 yılında dünyada baş gösteren pamuk krizinin belli başlı nedenleri şunlardır¹⁷:

1. ABD’nin 1950 yılı için pamuk arazisini 1949’a göre 8,5 milyon hektarla sınırlayıp ekimi azaltması,

2. Aynı yıl içerisinde havaların iyi gitmemesi, ABD ve Brezilya gibi dünya pamuğunun yaklaşık yarısından fazlasını temin eden ülkelerde verimi düşürmesi,

3. Kore Savaşı nedeniyle ABD’nin silahlanma çabasına girerek iç tüketimi artırması,

4. Bunların neticesi olarak 1949-1950 yıllarında, dünyanın diğer ülkelerine 5.770.000 balya, Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü ülkelerine (OECE) 3.450.000 balya pamuk ihraç eden ABD’nin 1950-1951 yılında ihracatını sınırlayarak OECE ülkelerine 2.200.000 balyaya kadar düşürmeyi kararlaştırması.

Dünyada pamuk tüketiminin artışını tetikleyen nedenlerin başında; nüfusun gittikçe yoğunlaşması, ülkelerdeki hayat standardının yükselişi ve bu mahsulün her geçen gün yeni alanlarda kullanılması gelmektedir¹⁸. Bu durum

¹⁶ Bülent Büktaş, “Dünya Pamuk Krizi”, **Türk Ekonomisi**, S 91, Yıl: 9, Ocak 1951, s.11.

¹⁷ Büktaş, a.g.m., s.11; Bülent Büktaş, “Dünya Pamuk Krizi”, **İktisadi Yürüyüş**, C 12, S 269, Yıl: 12, 15 Mart 1951, s.2; Selman Görkey, “En Mühim İhraç Maddelerimiz Olan Pamuklarımız ve Batı Almanya”, **İktisadi Yürüyüş**, Yıl 12, C 12, S 282, 31 Ekim 1951, s.4, 14.

¹⁸ Kemal Bilgiç, “Pamukçuluğumuzun İstikbali”, **Tarım Dergisi**, C 1, S 4, 1 Eylül 1952, s.53.

üretim artışını da zorunlu hâle getirdiğinden 1953'te tüketimden 3 milyon balya fazla ile 37 milyon balyaya yakın bir üretim gerçekleştirilmiştir¹⁹.

Dünyadaki tüketim ve üretim artışı ilişkisi Türkiye'yi de etkilediğinden, 1950 yılında ülkede pamuğa ayrılan alan 429.000 hektara ulaşmış, özellikle Hatay, Antalya, Maraş, Malatya, Diyarbakır, Elâzığ yörelerinde yapılan ekim geçmiş yıllara kıyasla daha da yükselmiştir. Ege Bölgesi'nde yer yer görülen kuraklık Söke havalisinde kendini daha da hissettirmiş Antalya'da ise Pembekurt ve Dikenli Kurt'tan mahsuller zarar görmüştür²⁰.

Mevsim sonunda hava şartları elverişli geçmiş, Çukurova Bölgesi'nde Aralık ayına kadar pamuk hasadı sürdürülmüştür. Seyhan, Hatay ve İçel'de üretimin 350.000 balyaya yaklaşmış olduğu tespit edilmiş, bilhassa Hatay menşeli pamuklar çevrede iyi vasıflı ürünler olarak tanınmaya başlamıştır²¹.

Ege Bölgesi'nin Marmara çevresiyle birlikte yıllık mahsulü Antalya ve Balıkesir de dâhil 200.000 balyaya ulaştığı bilinmektedir. Sakarya vadisi, Malatya, Diyarbakır, Elâzığ, Maraş ve Gaziantep illeriyle Iğdır ve diğer farklı pamuk alanları da dâhil olmak üzere 1950 rekoltesinin 575.000 balyaya yükseldiği görülmektedir²². Böylece toplamda pamuk mahsulü 115 bin tonu bulmuş, Kore Savaşı gibi dünya konjonktüründe meydana gelen değişiklikler Türkiye'de pamuğa olan rağbeti bir hayli artırmasına rağmen ABD ve pamuk yetiştiriciliği yapılan diğer ülkelerde ise üretim yetersiz kalmıştır²³.

Bu nedenle ABD, İngiltere, Fransa, Macaristan, İsviçre, Çekoslovakya ve Almanya gibi pamuk dokuma sanayiinde ileri ülkeler, bu sektörün sekteye

¹⁹ Numan Kırac, "Dünya'nın 1952/1953'te Ziraat Durumu", **Türk Ekonomisi**, Yıl 12, S 132, Haziran 1954, s.167.

²⁰ 1950 yılında Antalya Finike'de de pamuk ekimine başlanmıştır. "Türkiye ve Suriye'de Pamuk İstihsalı", **Türk Ekonomisi**, Yıl 9, S 101, Kasım 1951, s.339.

²¹ 1949 yılına kadar Hatay yöresinde önemli bir rolü bulunmayan pamuk ekiminin 1950 yılında gerçekleştirilen 25.000 balya üretimle en iyi Türk pamuğu yetişen bir yer hâline geldiği görülmektedir. "Türkiye'de ve Suriye'de Pamuk İstihsalı", s.338.

²² Necati Turgay, "Dünya Pamuk Durumu ve Türkiye'nin Pamuk İstihsalindeki Mevkii", **Türk Ekonomisi**, Yıl 9, S 94, Nisan 1951, s.123-124.

²³ M. Faik Üstar, "Fiyat ve Stok Durumumuz", **İktisadi Yürüyüş**, Yıl 12, C 12, S 265, 15 Ocak 1951, s.22; **BCA**, Yer Bilgisi: 30-1-0-0/ 109-686-3, Tarih: 00.11.1951; Kore Savaşı'yla ilgili yaşanan gelişmeler için bk. "Kore'de Harp Devam Ediyor", **Akşam**, 26 Haziran 1950, Sayı No: 11390; Necmeddin Sadak, "Kore Harbi Genişler mi?", **Akşam**, 27 Haziran 1950, Sayı No: 11391; "Kore'deki Harp ve Türkiye'nin Durumu", **Yeni Sabah**, 1 Temmuz 1950, Sayı No: 4140; "Kore'deki Birliğimizin Çetelerle Çarpışmaları", **Cumhuriyet**, 17 Kasım 1950, Sayı No: 9441; "Yeni Şehit ve Yaralı Listesi", **Vatan**, 8 Temmuz 1952, Sayı No: 4004.

uğramaması için Suriye, Mısır, Irak ve Türkiye gibi üretici ülkelerden pamuk satın almaya çalışarak fiyatların yükselmesine yol açmıştır. Fiyatların artışında mahsul yetersizliği ve talep fazlalığının yanı sıra Kore Savaşı şartlarının da etkili olduğu görülmektedir. Dünyada yaşanan bu olumsuz duruma rağmen Türkiye’de fabrikaların ihtiyacını karşılayacak yeterli miktarda pamuk stoku yer almıştır²⁴.

Dünyada pamuğun revaçta olduğu bir süreçte Türkiye’de üretim ve ticaretin geliştirilmesi ve çeşitli teşebbüslerde bulunulması için pamuk şirketlerinin ihdas edildiği gözlemlenmektedir. Bunlardan biri olan *Pamuk Ticaret ve Sanayi TAŞ*, çırçır ve prese işlemek, her türlü ticari, sanayi, tarım ve sigorta faaliyetleriyle ilgilenmek ve fabrika açmak maksadıyla Adana merkezde 50 yıl süre ve 3 milyon lira sermayeyle tesis edilmeye başlanmıştır. Adı geçen şirketin Ekonomi ve Ticaret Bakanlığının 19 Şubat 1951 tarih ve 4/1534/7945 numaralı yazısıyla sevk edilen mukavelesi, 24 Şubat 1951 tarihinde Bakanlar Kurulunca incelenerek 865 numaralı yasanın 280. maddesi uyarınca kurulmasına izin verilmiştir²⁵.

302

Türkiye’de bir yandan pamuk şirketlerinin kuruluşu gerçekleştirilirken öbür yandan verimin artırılmasına yönelik mali desteğe de ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle pamuk işleriyle ilgili giderlerin karşılanması için Tarım Bakanlığı bütçesinden yıldan yıla ödenekler tahsis edilmiştir.

Tablo 1’de 1947 ile 1960 yılları arasında Tarım Bakanlığı bütçesinden pamuk işleri giderlerine tahsis edilen ödenekler gösterilmiştir.

²⁴ M. Faik Üstar, “Pamuk Davası”, *İktisadi Yürüyüş*, C 12, S 266, Yıl: 12, 31 Ocak 1951, s.6.

²⁵ **BCA**, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 125-16-20, Tarih: 24.02.1951; 29 Mayıs 1926 tarih ve 865 sayılı *Ticaret Kanununun* 280. maddesi için bk. **TBMM Kanunlar Dergisi**, Dönem: 2, Cilt: 4, 29.05.1926, s.816; **Resmî Gazete**, 28 Haziran 1926, Sayı No: 406.

Tablo 1. Pamuk İşlerine Ayrılan Ödenekler (1947-1960)

Yıllar	Ödenek Miktarı (TL)
1947	120.142
1948	118.250
1949	154.000
1950	112.873
1951	112.873
1952	112.873
1953	120.000
1954	120.000
1955	140.000
1956	180.000
1957	210.000
1958	210.000
1959	210.000
1960	250.000

Kaynak: **TBMM Tutanak Dergisi, 1948 Yılı Gider Bütçeleri**, Dönem: 8, Toplantı: 2, Cilt: 8, 26.12.1947, s.290; **TBMM Tutanak Dergisi, 1949 Yılı Gider Bütçeleri**, Dönem: 8, Toplantı: 3, Cilt: 16, 21.02.1949, s.292, 312/5; **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Toplantı: 4, Cilt: 24, 55. Birleşim, 24.02.1950, s.1169; **TBMM Tutanak Dergisi, 1951 Yılı Gider Bütçeleri**, Dönem: 9, Toplantı: 1, Cilt: 5, 19.02.1951, s.382; **TBMM Tutanak Dergisi, 1952 Yılı Gider Bütçeleri**, Dönem: 9, Toplantı: 2, Cilt: 13, 20.02.1952, s.376; **TBMM Tutanak Dergisi, 1953 Yılı Gider Bütçeleri**, Dönem: 9, Toplantı: 3, Cilt: 20, 16.02.1953, s.386; **TBMM Zabıt Ceridesi, 1954 Yılı Masraf Bütçeleri**, Dönem: 9, Toplantı: 4, Cilt: 28, 18.02.1954, s.399; **TBMM Zabıt Ceridesi, 1955 Yılı Masraf Bütçeleri**, Dönem: 10, Toplantı: 1, Cilt: 5, 18.02.1955, s.366; **TBMM Zabıt Ceridesi, 1956 Yılı Masraf Bütçeleri**, Dönem: 10, Toplantı: 2, Cilt: 10, 20.02.1956, s.386; **TBMM Zabıt Ceridesi, Masraf Bütçeleri**, Dönem: 10, Toplantı: 3, Cilt: 17, 20.02.1957, s.441; **TBMM Zabıt Ceridesi, Masraf Bütçeleri**, Dönem: 11, Toplantı: 1, Cilt: 2, 19.02.1958, s.417; **TBMM Zabıt Ceridesi, Masraf Bütçeleri**, Dönem: 11, Toplantı: 2, Cilt: 7, 20.02.1959, s.372; **TBMM Zabıt Ceridesi, Masraf Bütçeleri**, Dönem: 11, Toplantı: 3, Cilt: 12, 19.02.1960, s.366; **T.C. Kurucu Meclis, Tutanak Dergisi, Gider Bütçeleri**, 20.02.1961, s.345.

Tablo 1'e göre; DP Dönemi'nden önce 1947'de 120.142 lira olarak belirlenen pamuk giderleri için Tarım Bakanlığı bütçesinden ayrılan tahsisat, 1948 yılında 118.250 liraya düşmesine rağmen bir sonraki yıl artarak 154.000 liraya çıkarılmıştır. Böylece üç yıl içerisinde pamuk işlerine ayrılan toplam ödeneğin 392.392 liraya ulaştığı görülmektedir.

DP Dönemi'nde ise Tarım Bakanlığı bütçesinden pamuk işlerine ayrılan ödenek 1950-1952'de 112.873, 1953-1954'te 120.000 ve 1957-1959 yıllarında 210.000 lira olarak sabit kalmasına rağmen artarak devam etmiştir. 1950 yılında 112.873 lira olan bu ödenek 137.127 lira artışla 1960 yılında 250.000 liraya çıkarılmıştır. Böylece 1950'den 1960' a kadar olan süreçte Tarım Bakanlığı bütçesinden pamuk işlerine ayrılan ödenekte % 121,48 oranında bir artış sağlanırken aynı dönemde bu tahsisat toplamı 1.778.619 liraya ulaşmıştır.

Pamuk işlerine bütçeden tahsis edilen ödeneğin yıldan yıla artırılması, ekim alanlarının genişletilerek üretimin yükseltilmesine de katkı sağlamıştır.

Tablo 2'de 1947-1963 yılları arasında Türkiye'de ekilen pamuk alanı, üretilen saf pamuk miktarı, ekim payı ve ekiliş yüzdeleri gösterilmiştir.

Tablo 2. Türkiye'de Pamuk Ekim Alanları ve Saf Pamuk Üretimi (1947-1963)

Yıllar	Ekim Alanı (Hektar)	Üretim (Ton)	Ekim Payı ²⁶ (%)	Verim (Kg/Hektar)
1947	205.930	51.456	45.5	250
1948	297.761	58.198	51.0	195
1949	305.305	104.156	51.6	341
1950	448.459	118.377	62.2	264
1951	641.800	150.000	71.4	234
1952	675.000	165.000	71.2	244
1953	604.700	139.000	65.7	230
1954	581.750	142.000	65.3	244
1955	625.000	157.000	63.6	251
1956	637.000	165.000	62.5	259
1957	625.000	135.000	61.0	216

²⁶ Başlıca endüstriyel bitkilerden olan tütün ve şekerpancarına göre pamuğun ekim payı.

1958	631.000	180.000	62.1	285
1959	624.000	195.000	59.1	312
1960	621.000	175.500	56.1	282
1961	649.000	212.000	64.3	326
1962	660.000	245.000	64.2	371
1963	628.485	257.500	57.2	410

Kaynak: **İGM 1959 İstatistik Yıllığı**, Yayın No: 380, Ankara 1959, s.213; **DİE İstatistik Göstergeler 1923-1990**, Yayın No: 1883, Ankara 1996, s.127-128,163; **DİE İstatistik Göstergeler 1923-1995**, Yayın No: 1883, Ankara 1996, s.106; **DİE İstatistik Göstergeler 1923-1998**, Yayın No: 2252, Ankara 2001, s.190-191, 222, 226; **DİE İstatistik Göstergeler 1923-2002**, Yayın No: 2790, Ankara 2003, s.186-187, 222; **TÜİK İstatistik Göstergeler 1923-2003**, Yayın No: 0535, Ankara 2004, s.186-187, 218, 222; **TÜİK İstatistik Göstergeler 1923-2005**, Yayın No: 3047, Ankara 2006, s.191-192, 223, 227; **TÜİK İstatistik Göstergeler 1923-2006**, Yayın No: 3114, Ankara 2007, s.199-200, 227, 231; **TÜİK İstatistik Göstergeler 1923-2011**, Yayın No: 3890, Ankara 2012, s.184-185, 189; **TÜİK İstatistik Göstergeler 1923-2012**, Yayın No: 4132, Ankara 2013, s.171, 174; **TÜİK İstatistik Göstergeler 1923-2013**, Yayın No: 4361, Ankara 2014, s.179-180,183; **Kalkınan Türkiye (Rakamlarla 1923-1968)**, Devlet Planlama Teşkilatı, Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1969, s.45; Haluk Cillov, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1965, s.188; Haluk Cillov, **Türkiye Ekonomisi Bünyesi**, Özel İktisadi ve Ticari İlimler Yüksekokulu Yayınları, İstanbul 1967, s.136.

Tablo 2'ye göre; DP Dönemi'nden önceki 1947 yılında 205.930 hektar olan ekim alanı 99.375 hektar artışla 1949'da 305.305 hektara; 51.456 ton olan pamuk üretimi 52.700 ton artışla 104.156 tona; % 45,5 olan ekim payı % 6,1 artışla % 51,6'a; 250 kg olan hektar başına alınan pamuk verimi 91 kg artışla 1949 yılında 341 kg'a yükselmiştir²⁷.

DP Dönemi'nde ise pamuk ekim alanları, üretim ve hektar başına alınan kg cinsinden verimde ise inişli çıkışlı bir seyir takip edilmiş, 1951 ve 1957

²⁷ DP Döneminden önceki 1938-1949 yılları arasında Türkiye'de Pamuk ekim alanları ve saf pamuk üretim rakamları hakkında ayrıntılı bilgi almak için bk. Nadir Yurtoğlu, "İnönü Dönemi'nde Türkiye'de Pamuk Üretimi ve Politikası (1938-1950)", **Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Belgi Dergisi**, C 2, S 19, Kış 2019, s.1837.

yılları arasındaki ekim payında sürekli düşüşler kaydedilmiştir. Buna rağmen 1950’de 448.459 hektar olan pamuk ekim alanı, 172.541 hektar artışla 1960’da 621.000 hektara; 118.377 ton olan üretim 57.123 ton artışla 1960’da 175.500 tona; 264 kg olan hektar başına alınan pamuk verimi 18 kg artışla 1960’da 282 kg’a yükselmiştir. Bu artışlara rağmen, % 62,2 olan ekim payı % 6,1 düşüşle 1960’da % 56,1’e inmiştir.

Böylece 1950-1960 yılları arasında ekim alanında % 38,47; üretimde % 48,25 ve hektar başına alınan pamuk veriminde % 6,81 oranında artış kaydedilirken ekim payında % 9,80 oranında bir düşüş yaşanmıştır.

DP Dönemi’nden sonraki 1961 yılında 649.000 hektar olan pamuk ekim alanı 1962’de 660.000 hektara çıkmasına rağmen bir sonraki yılda 628.485 hektara düşmüştür. Yine 1961’de 212.000 ton olan pamuk üretimi 45.500 ton artışla 1963’te 257.500 tona; 326 kg olan hektar başına alınan verim 84 kg artışla 1963’te 410 kg’a çıkmıştır. Buna rağmen % 64,3 olan pamuk ekim payı % 7,1 düşüşle % 57,2 seviyelerine inmiştir.

Bu rakamlarla bağlantılı olarak 1939 yılında dünya pamuk üretiminde, on ikinci sırada yer alan Türkiye, 1949 yılında on birinciliğe, 1951’de onunculuğa ve 1954’te de yedinciliğe yükselmiştir. Türkiye, ihracat bakımından 1952-1953 dönemi sıralamasında da dünyada beşinci olmuştur²⁸.

I.2. Pamuk Tohumu Üretim, Dağıtım ve İslah Çalışmaları

DP Dönemi’nde pamuk yetiştiriciliği alanında yapılan çalışmalara ilave olarak pamuk tohumu üretim, dağıtım ve ıslah çalışmaları da yürütülmüştür. 1950 yılı içerisinde Sümerbank, Ziraat Bankası, Tarıf, Çukurova Pamuk Satış Kooperatifleri Birliği ve özel çırçır fabrikaları, işbirliğine giderek 10.000 tondan fazla selektörden geçirilmiş iyi vasıflı tohumları çiftçilere dağıtmıştır²⁹.

Bu dönemde tohum üretiminde önemi bilinen pamuk ıslah istasyonları; deneme üretme çiftlikleri, sulu ziraat deneme istasyonları, nüvelikler ve pamuk kontrol memurluklarından oluşmuştur. Ülkenin iklim, toprak ve piyasa ihtiyaçlarını karşılayan pamuk çeşitlerini bulmak ve ıslah etmek amacıyla

²⁸ Kerim Ömer Çağlar, “Pamukçuluğumuz ve Gelişmesi İçin Alınan Tedbirler”, **Türk Ekonomisi**, Yıl 12, S 131, Mayıs 1954, s.157; **Yeni İstanbul**, 24 Mayıs 1954, Sayı No: 1622.

²⁹ Turgay, a.g.m., s.126.

Çukurova ve Nazilli Pamuk İslah istasyonlarının yaptığı faaliyetler büyük önem arz etmiştir. Türkiye’de Çukurova, Nazilli, Manisa, Eskişehir, Malatya ve Diyarbakır pamuk istasyonları, gerçekleştirdiği icraatlar ile önemli bir görevi yerine getirmiştir. Nüvelik olarak ise Geyve, Osmaneli, Sarayköy, Elâzığ ve Iğdır’ın faaliyette bulunduğunu görmekteyiz. Nazilli ve Çukurova tohum ıslah istasyonu, diğerleri ise pamuk deneme ve üretme çiftlikleri olarak faaliyetini sürdürmüştür. Diyarbakır dışında diğer beş müessese döner sermaye ile idare edildiğinden kendilerine genel bütçeden çok az yardım yapılmıştır. Yine Amerika’dan muhtelif zamanlarda getirilen birçok farklı türde pamuğun ülkede denemesi yapıp bunlardan iyi evsaf gösteren ve iklim şartlarına uyanlar ıslah edilip çoğaltılmıştır. Ayrıca 1948’de, Tarsus Sulu Deneme İstasyonuyla, 1949’da Menemen Sulu Ziraat İstasyonu açılmış ve bu bölgelerde yapılan sulamaya paralel olarak bitki ve su ilişkisi araştırılarak en iyi sonuçları verecek sulu ziraat sistemi tespiti çalışılmıştır. Bunların yanı sıra pamuk teşkilatı, kendisine bağlı kurumlar dışında azimli ve ileri çiftçilerle iş birliğine giderek kaliteli tohumların çiftçi elinde çoğaltılmasına gayret etmiştir³⁰. Bu dönemde 28 adet pamuk tohumu ayırma ve temizleme makinesiyle 10 adet çırçır makinesi ve Sarayköy, Iğdır, Tire, Balıkesir, Maraş, Elâzığ, Tarsus, Mardin’de pamuk kontrol memurları bulunmaktadır³¹.

1952 yılına gelindiğinde aynı yıl için pamuk ıslah ve deneme istasyonlarıyla Bakanlığa bağlı üretme çiftliklerinden elde edilen iyi vasıflı tohumluklarla sözleşmeli çiftçiler ve kooperatifler elinde 72.550 dekarı Ege Bölgesi ve 100.000 dekarı da Çukurova Bölgesi’nde olmak üzere toplamda 172.550 dekar pamuk ekilmiştir³².

Bu arada Sonbahar ekiminin şiddetli yağmur, dolu ve sellerden zarar görmesi, pamuk yetiştiriciliğiyle telafisini mümkün hâle getirdiğinden, 5254 sayılı kanuna göre faizsiz ve veresiye hâlde 500 ton pamuk tohumluğunun

³⁰ **TBMM Tutanak Dergisi, 1951 Yılı Gider Bütçeleri**, Dönem: 9, Toplantı: 1, Cilt: 5, 19.02.1951, s.364; **TBMM Tutanak Dergisi, 1952 Yılı Gider Bütçeleri**, Dönem: 9, Toplantı: 2, Cilt: 13, 20.02.1952, s.357-358; Tarsus Sulu Ziraat Deneme İstasyonunda yapılan sulu tarım uygulamalarıyla pamukta sağlanan verim artışı % 100’e ulaşmıştır. Adem Karaelmas, “Pamuk Sulaması”, **Tarım Dergisi**, Yıl 1, C1, S 6, Aralık 1952, s.55.

³¹ **TBMM Tutanak Dergisi, 1952 Yılı Gider Bütçeleri**, s.358.

³² **Tarım Dergisi**, Yıl 1, C 1, S 5, Ekim 1952, s.131.

dağıtımını için Tarım Bakanlığına yetki verilmesi, 24 Nisan 1953 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında kabul edilmiştir³³.

Türkiye'nin çeşitli yörelerinde 1954 yılı ekim dönemini teşvik için pamuk dağıtım çalışmalarının sürdürüldüğünü görmekteyiz. 1953'te Pembekurt ve kötü hava şartlarından ötürü mahsulleri zarara uğrayan çiftçilere yardım etmek ve yine uygun gitmeyen hava koşulları nedeniyle sonbahar ekiminin eksikliğini gidermek amacıyla ülkenin müsait bölgelerinde 1954 yılı ekiminin teşviki için pamuk tohumluğunun dağıtımını düşünülmüştür. Bu nedenle Çukurova için 1.500, Elâzığ ve Diyarbakır için 200, Malatya için 250, Hatay için 200, Ege Bölgesi için 600 ve Antalya için 250 ton olmak üzere toplamda 3.000 ton pamuk tohumluğunun faizsiz ve veresiye dağıtımını için Tarım Bakanlığına, 25 Ocak 1954 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında yetki verilmiştir³⁴.

Ayrıca, pamuk ıslah istasyonlarında yapılan araştırmalar neticesinde Çukurova için Akala 130 ile Akala 190 ve Ege Bölgesi için ise Akala 1086 çeşitleri elde edilmiştir.

Tablo 3'te 1950 ile 1957 yılları arasında devlet tarafından pamuk ekicilerine dağıtılan tohumluk miktarları gösterilmiştir.

Tablo 3. Devlet Tarafından Dağıtılan Pamuk Tohumluğu (1950-1957)

Yıllar	Dağıtılan Miktar (Ton)
1950	350
1951	2.000
1952	5.000
1953	9.000
1954	9.600
1955	12.000
1956	12.150
1957	13.000

³³ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 132-32-4, Tarih: 24.04.1953; 5254 sayılı *Muhtaç Çiftçilere Ödünç Tohumluk Verilmesi Hakkında Kanun* için bk. **TBMM Kanunlar Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 30, 08.07.1948, s.778-779; **Resmî Gazete**, Sayı No: 6957, 14 Temmuz 1948.

³⁴ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 134-114-2, Tarih: 25.01.1954.

Kaynak: **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem: 10, Toplantı: 1, Cilt: 5, 42. Birleşim, 18.02.1955, s.227; **TBMM Zabıt Ceridesi, 1955 Yılı Bütçe Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası**, Dönem: 10, Toplantı: 1, Cilt: 5, 18.02.1955, S. Sayısı: 183, TBMM Matbaası, Ankara 1955, s.70; **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem: 10, Toplantı: 3, Cilt: 17, 41. Birleşim, 20.02.1957, s.310; **TBMM Zabıt Ceridesi, 1956 Yılı Bütçe Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası**, Dönem: 10, Toplantı: 2, Cilt: 10, 20.02.1956, S. Sayısı: 59, TBMM Matbaası, Ankara 1956, s.66; **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem: 10, Toplantı: 2, Cilt: 10, 39. Birleşim, 20.02.1956, s.317; **TBMM Zabıt Ceridesi, 1958 Yılı Bütçe Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası**, Dönem: 11, Toplantı: 1, Cilt: 2, 19.02.1958, S. Sayısı: 31, TBMM Matbaası, Ankara 1958, s.83; **TBMM Zabıt Ceridesi, 1957 Yılı Bütçe Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası**, Dönem: 10, Toplantı: 3, Cilt: 17, 20.02.1957, S. Sayısı: 61, TBMM Matbaası, Ankara 1957, s.72; **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem: 11, Toplantı: 1, Cilt: 2, 40. Birleşim, 19.02.1958, s.173; **Ziraat Dünyası**, Yıl 4, S 50-51, Mart 1954, s.2; Nedim Ökmen, “Ziraatta Çok Mühim İnkişaflar Kaydedildi”, **Türk Ekonomisi**, Yıl 12, S 128, Şubat 1954, s.49.

Tablo 3’e göre 1950 ile 1957 yılları arasında devlet tarafından dağıtılan pamuk tohumluğu miktarında sürekli bir yükseliş söz konusu olmuştur. 1950’de 350 ton olarak dağıtılan pamuk tohumluğu 12.650 ton artışla 1957’de 13.000 tona çıkarılmıştır. Böylece aynı yıllar arasında pamuk tohumluğu dağıtımında % 3.614,28 oranında bir artış kaydedilmiştir.

Doğal afetlerden zarar gören çiftçilere yardım elini uzatmak ve 1956 yılında uygun bölgelerde pamuk ekimini teşvik etmek amacıyla 2.500 ton pamuk tohumluğunun Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankasına satın alınıp dağıtılması için adı geçen bankaya 28 Aralık 1955 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında yetki verilmiştir³⁵.

1956 yılı ekim mevsiminde pamuk ıslah istasyonları ve üretme çiftlikleri aracılığıyla sözleşmeli çiftçiler tarafından üretilen yüksek vasıflı pamuk tohumluklarından 1.500 tonunun 750.000 lirayı geçmemek üzere Ziraat Bankasına satın alınarak maliyet fiyatı üzerinden ihtiyaç mahallerindeki çiftçiye satılması kararlaştırılmıştır. Satın alınan tohumluklardan artabilecek kısmın yağ fabrikalarına sevk ve açık artırma yoluyla satışı hâlinde maliyet

³⁵ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 141-110-1, Tarih: 28.12.1955.

fiyatıyla satış bedeli arasında ortaya çıkacak zararların Tarım Bakanlığınca karşılanması, 1682 sayılı Kanunun birinci maddesine göre 29 Aralık 1955'te Bakanlar Kurulunca taahhüt edilmiştir³⁶.

1957 yılı ekim mevsiminde pamuk ıslah istasyonları ve üretme çiftlikleri vasıtasıyla sözleşmeli çiftçiler tarafından üretilen yüksek vasıflı 1.400 ton pamuk tohumluğunun tutarı 800.000 lirayı geçmemek üzere Ziraat Bankasınca satın alınarak maliyet fiyatı üzerinden ihtiyaç yerlerindeki çiftçilere satılması kararlaştırılmıştır. Satın alınan tohumluklardan artan kısmın yağ fabrikalarına sevk ve açık artırma yoluyla satışı hâlinde maliyet fiyatı ile satış değeri arasında oluşacak zararların Tarım Bakanlığınca karşılanması, Bakanlar Kurulu tarafından 13 Mart 1957'de taahhüt edilmiştir³⁷.

I.3. Pamuk Ticareti

DP Dönemi'nde yürütülen pamuk tohumu üretim, dağıtım ve ıslah çalışmalarıyla birlikte pamuğun ticaretine de önem verilmiş, bu mahsulün ülke içi ve dışında satış çalışmaları sürdürülmüştür. Ancak 1950 yılında dünyada baş gösteren pamuk krizi, Avrupa ülkelerini sıkıntıya soktuğu gibi Türkiye'de de tesirini göstermekten geri kalmamıştır. Batılı ülkeler, pamuk fiyatlarının aşırı biçimde yükselmesi nedeniyle millî savunma ağırlığı altındaki ekonomilerin üzerindeki enflasyon baskılarını sınırlama çabasına girmiştir. Konu, Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı tarafından ele alınarak bu sorunun giderilmesi yolunda bir kısım tedbirler düşünülmüştür³⁸.

Tablo 4'te 1950 yılında Türkiye'nin dış ülkeler bazında gerçekleştirdiği pamuk ihracat miktar ve tutarları gösterilmiştir.

³⁶ **BCA**, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 141-111-15, Tarih: 29.12.1955; 1682 sayılı *Ziraat Bankasınca Tedarik Olunacak Tohumlukların Satış Zararlarının Ödenmesi Hakkında Kanunun* ayrıntıları için bk. **TBMM Kanunlar Dergisi**, Dönem: 3, Cilt: 8, 03.06.1930, s.726; **Resmî Gazete**, Sayı No: 1513, 7 Haziran 1930.

³⁷ **BCA**, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 145-117-4, Tarih: 13.03.1957.

³⁸ Bülent Büktaş, "Dünya Pamuk Krizi", **Türk Ekonomisi**, S 91, Yıl: 9, Ocak 1951, s.11.

Tablo 4. Türkiye'nin Pamuk İhracatı (1950)

Ülkeler	İhracat Miktarı (Kg)	İhracat Tutarı (TL)
Avusturalya	20.000	54.824
Avusturya	978.770	3.042.408
Batı Almanya	31.999.386	88.757.111
Belçika	874.561	1.688.221
Çekoslovakya	4.062.614	12.426.526
Çin	60.139	192.445
Danimarka	272.512	549.384
Diğer İngiliz Ülkeleri	763.328	2.068.346
Diğer Ülkeler	1.041.595	1.663.052
Finlandiya	1.598.176	4.668.723
Fransa	6.642.748	15.394.885
Hindistan	7.866	17.647
Hollanda	671.973	1.731.486
İngiltere	8.416.176	17.404.448
İspanya	1.907.173	3.221.428
İsveç	100.000	217.140
İsviçre	212.145	427.528
İtalya	11.057.352	26.042.435
Japonya	1.611.633	5.772.594
Kıbrıs	268.217	528.704
Lübnan	777.662	1.442.835
Macaristan	1.194.869	3.832.893
Polonya	372.114	1.216.498
Suriye	753.524	1.369.010
Yugoslavya	699.841	1.573.927
Toplam	76.364.374	195.304.498

Kaynak: **İGM İstatistik Yıllığı 1951**, Yayın No: 332, Ankara 1951, s.398; **İGM İstatistik Yıllığı 1952**, Yayın No: 342, Ankara 1952, s.429; **İGM İstatistik Yıllığı 1953**, Yayın No: 360, Ankara 1953, s.371; Turgay, a.g.m., s.123-124; **İktisadi Yürüyüş**, Yıl 12, C 12, S 281, 20 Eylül 1951, s.123; Görkey, a.g.m., s.4, 14.

Tablo 4'e göre 1950 yılında Türkiye'nin dış ülkelere yaptığı ihracatta 31.999.386 kg'la Batı Almanya başta yer alırken bunu 11.057.352 kg ile İtalya, 8.416.176 kg ile İngiltere, 6.642.748 kg ile Fransa ve 4.062.614 kg ile Çekoslovakya takip etmiştir.

Türkiye'nin toplam 76.364.374 kg olan pamuk ihracatının 62.178.276 kg'ı yukarıda belirtilen beş ülkeye; 14.186.098 kg'ı ise diğer ülkelere yapılmıştır. Yine 76.364.374 kg olan Türkiye'nin toplam pamuk ihracatının tutarının 195.304.498 liraya ulaştığı görülmektedir. Beş ülkenin 62.178.276 kg olan ihracatının tutarı ise 160.025.405 lirayı bulmuştur.

Bu arada 1951 yılı başlarında pamuk fiyatlarının rekor düzeye yükselmesi, Ege Bölgesi'ndeki tarım arazilerinin çoğunun pamuk ekimine tahsis edilmesine neden olmuştur. Yapılan incelemelere göre bu bölgedeki tütün ekimi pamuk lehine % 15 oranında gerilemiş, Adana çevresinde ise çeltik ve sebze tarımının yerini pamuk mahsulü almıştır³⁹.

Pamuk ekiminin gittikçe arttığı bir süreçte, 27 Şubat 1950 tarih ve 3/10773 sayılı Karar'la yürürlüğe konulan ve 12 Temmuz 1950 tarih ve 3/11564 sayılı Karar'la da uygulanması ertelenen *Preslenmiş Pamukların Denetlenmesine Dair Tüzü(ğ)*ün kontrole ilişkin hükümlerinin 1 Eylül 1952 tarihinden itibaren uygulamaya sokulması kabul edilmiştir. Bu tüzüğün kontrole hazırlık mahiyetindeki hükümlerinin yürürlüğe girmesi ve 21 Eylül 1950 tarih ve 11929 sayılı Karar'la işlevsel hâle gelmiş *Preslenmiş Pamukların Tağışının Menine Dair Karar*'ın da 1 Eylül 1950 tarihinden itibaren yürürlükten kaldırılması 20 Şubat 1952'de Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiştir⁴⁰.

Tablo 5'de 1952 ile 1960 yılları arasında pamuk standardizasyonu için Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı bütçesinden tahsis edilen ödenekler gösterilmiştir.

³⁹ "Türkiye ve Suriye'de Pamuk İstihali", s.338; Mesut Başkaya, "Pamuk Ziraatındaki Dökülmeleri Önlemeliyiz", *Ziraat Dünyası*, Yıl 3, S 32, Eylül 1952, s.4; 1951 ile 1954 yılları arasında dış ülkelere yapılan pamuk ihracat rakamları ile ilgili bilgi almak için bk. *Ayn Tarihi*, Sayı No: 254, Ocak 1955, s.6.

⁴⁰ *BCA*, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 128-24-17, Tarih: 20.03.1952; Pamuk işleri standardizasyonunun genel giderleri hakkında bilgi almak için bk. *TBMM Tutanak Dergisi*, 1952 Yılı Gider Bütçeleri, R Cetveli, Dönem: 9, Toplantı: 2, Cilt: 13, 20.02.1952, s.R/38; *TBMM Tutanak Dergisi*, 1953 Yılı Gider Bütçeleri, R Cetveli, Dönem: 9, Toplantı: 3, Cilt: 20, 16.02.1953, s.R/31.

Tablo 5. Pamuk Standardizasyon Masrafları (1952-1960)

Yıllar	Ödenek Miktarı (TL)
1952	700.000
1953	200.000
1954	200.000
1955	270.000
1956	220.000
1957	230.000
1958	330.000
1959	350.000
1960	500.000

Kaynak: **TBMM Tutanak Dergisi, 1952 Yılı Bütçe Kanunu Tasarısı ve Bütçe Komisyonu Raporu**, Dönem: 9, Toplantı: 2, Cilt: 13, 20.02.1952, S. Sayısı: 50, TBMM Basımevi, Ankara 1952, s.204; **TBMM Tutanak Dergisi, 1952 Yılı Gider Bütçeleri**, Dönem: 9, Toplantı: 2, Cilt: 13, 20.02.1952, s.292; **TBMM Zabıt Ceridesi, 1954 Yılı Masraf Bütçeleri**, Dönem: 9, Toplantı: 4, Cilt: 28, 18.02.1954, s.341; **TBMM Zabıt Ceridesi, 1955 Yılı Masraf Bütçeleri**, Dönem: 10, Toplantı: 1, Cilt: 5, 18.02.1955, s.304; **TBMM Zabıt Ceridesi, 1956 Yılı Masraf Bütçeleri**, Dönem: 10, Toplantı: 2, Cilt 10, 20.02.1956, s.389; **TBMM Zabıt Ceridesi, Masraf Bütçeleri**, Dönem: 10, Toplantı: 3, Cilt: 17, 20.02.1957, s.385; **TBMM Zabıt Ceridesi, Masraf Bütçeleri**, Dönem: 11, Toplantı: 1, Cilt: 2, 19.02.1958, s.365; **TBMM Zabıt Ceridesi, Masraf Bütçeleri**, Dönem: 11, Toplantı: 2, Cilt: 7, 20.02.1959, s.321; **TBMM Zabıt Ceridesi, Masraf Bütçeleri**, Dönem: 11, Toplantı: 3, Cilt: 12, 19.02.1960, s.308; **T.C. Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, Gider Bütçeleri**, 20.02.1961, s.301; Nadir Yurtoğlu, “Türk Standartları Enstitüsünün (TSE) Kuruluşu Bağlamında Türkiye’de Standardizasyon Politikaları (1923-1960)”, **History Studies**, C 10, S 7, Ekim 2018, s.253.

Tablo 5’e göre pamuk standardizasyon çalışmaları için Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı bütçesinden ayrılan ödenekler yıldan yıla inişli çıkışlı bir seyir takip etmiştir. 1952 yılında standardizasyon çalışmaları için ayrılan 700.000 liralık ödenek 1953 ve 1954 yıllarında 200.000 liraya düşmüş, 1955’de ise 270.000 liraya yükselmiştir. 1956 yılına gelindiğinde tekrar 220.000 lira düzeyine indirilen ödeneğin ilerleyen yıllarda kademeli ve sürekli

olarak artırıldığı görülmektedir. Neticede 1952'den 1960'a kadar olan dönemde Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı bütçesinden standardizasyon faaliyetleri için toplamda 3.000.000 liralık bir ödenek tahsis edilmiştir.

Bu arada 1952 yılının ortalarına doğru dünya pamuk piyasalarında düşme görülmesi, alıcı ülkelerin Türkiye'den alım miktarını azaltmalarına yol açmıştır. Bu süreçte Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı ihracatçıları zor durumda bırakmamak için Japonya, İtalya, Avusturya, Macaristan gibi farklı ülkelerle anlaşmalar yaparak pamukların elden çıkarılmasını sağlamıştır⁴¹.

Tablo 6'da 1947 ile 1963 yılları arasında Türkiye'den dış ülkelere yapılan pamuk ihracat miktar ve tutarları gösterilmiştir.

Tablo 6. Türkiye'de Pamuk İhracatı (1947-1963)

Yıllar	İhracat Miktarı (Ton)	İhracat Tutarı (TL)
1947	79	30.000
1948	16.001	33.745.000
1949	32.273	76.024.000
1950	77.866	195.925.000
1951	56.573	216.695.000
1952	70.087	193.500.000
1953	100.826	220.285.000
1954	60.645	146.847.000
1955	52.735	128.116.000
1956	1.557	16.137.000
1957	735	9.150.000
1958	769	11.129.000
1959	83	1.048.000
1960	84	1.221.000
1961	154	3.307.000
1962	62	1.646.000
1963	55	1.037.000

⁴¹ İtalya'nın 1952-1953 ve 1953-1954 dönemlerinde pamuk ithal ettiği ülkeler ve ithal rakamları için bk. Hüseyin Kunter, "Dünya Pamuk İstihali ve İstihlaki", **Türk Ekonomisi**, Yıl 12, S 134, Ağustos 1954, s.233.

Kaynak: **İGM Küçük İstatistik Yıllığı 1948**, Yayın No: 290, Ankara 1948, s.393; **İGM İstatistik Yıllığı 1949**, Yayın No: 303, Ankara 1949, s.322; **İGM Küçük İstatistik Yıllığı 1947-1950**, Yayın No: 330, Ankara 1951, s.287; **İGM Türkiye İstatistik Yıllığı 1950**, Yayın No. 328, Ankara 1950, s.314; **İGM İstatistik Yıllığı 1951**, Yayın No. 332, Ankara 1951, s.398; **İGM 1959 İstatistik Yıllığı**, Yayın No: 380, Ankara 1959,s.258; **DİE İstatistik Yıllığı 1960-1962**, Yayın No: 460, Ankara 1962, s.250; **DİE 1963 İstatistik Yıllığı**, Yayın No: 490, Ankara 1963, s.241; **DİE Türkiye İstatistik Yıllığı 1964-1965**, Ankara 1965, s.271.

Tablo 6'ya göre, DP Dönemi'nden önce 1947 yılında 79 ton hâlde yapılan pamuk ihracatı, 1948'de 16.001 tona, 1949'da ise 32.273 tona yükselmiştir. Buna karşın 30.000 lira olan ihracat tutarı 1948'de 33.745.000 liraya, 1949'da ise 76.024.000 liraya yükselmiştir. Böylece üç yıllık dönemde yapılan toplamda pamuk ihracat miktarı 48.353 tona, ihracat tutarı ise 109.799.000 liraya ulaşmıştır.

DP'nin iktidara geldiği 1950 yılında 77.866 ton olan pamuk ihracatı 1953 yılında 100.826 ton ile zirveye ulaşmış, 1955 yılına kadar dönemde ise inişli bir seyir takip etmiştir. 1956 yılına gelindiğinde sert bir düşüşle 1.557 tona inen pamuk ihracatı, 1960 yılında 84 tona kadar gerilemiştir. Aynı dönemde pamuğun satış miktarıyla tutarı birbirine paralellik arz ederken, DP'nin iktidarda kaldığı 10 yıllık süreçte dış ülkelere toplamda 1.140.053.000 liralık bir ihracat gerçekleştirilmiştir.

DP Dönemi sonrasının 1961, 1962 ve 1963 yıllarında ise toplamda 271 ton pamuk ihracı karşılığında 5.990.000 liralık düşük bir gelir elde edildiği gözlemlenmektedir.

I.4. Pamukla İlgili Ulusal ve Uluslararası Düzeyde Gerçekleştirilen Kongre ve Toplantılar

DP Dönemi'nde pamuk alım satımına önem verilmesinin yanı sıra bu mahsulle ilgili kongre ve toplantılar da tertip edilmiştir. Kısa adı ICAC olan(International Cotton Advisory Committee) Uluslararası Pamuk Danışma Komitesinin Washington'da yapacağı 10. Toplantıya Türk hükûmeti adına

temsilci olarak Washington Ticaret Ataşesinin katılmasına, 18 Haziran 1951 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında karar verilmiştir⁴².

ICAC'ın 11. Toplantısının ise 17 Mayıs 1952 tarihinde Roma'da yapılması kararlaştırılmıştır. Bu toplantıya Tarım Bakanlığı Ziraat İşleri Umum Müdürü Necati Turgay, Çukurova Pamuk Islah İstasyonu ve Üretme Çiftliği Müdürü Zeki Sayar ile Dış Ticaret Dairesi Başkan Yardımcısı Sedat Ezdinli'nin katılması 12 Mayıs 1952 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında kabul edilmiştir⁴³.

Bu arada 16-18 Şubat 1953'de Tarım ve Ticaret bakanlıkları uzmanları, borsa temsilcileri ve pamukla ilgili yetkili kişilerin iştirakiyle yapılan toplantılar sonucunda şu kararlar alınmıştır⁴⁴:

1. Standardizasyondaki önemine binaen tek varyete olarak Akala Pamuğu ekimine devam edilmesi

2. Sonuçları müspet Akala 130 ve Akala 1086 tohumlarının ekilmesinin teşviki

3. Akala Pamuğundaki bazı kusurları bertaraf için araştırmalara devam edilmesi

4. Tohum üretme ve dağıtım işinin devletten başka özel teşebbüs tarafından da yapılması

5. Tohumluk meselesinin bir düzen altına alınması için kanun tasarısının hazırlanması

6. Pamuğun ekonomik yollardan toplanma işine önem verilmesi

7. Çırçırılama faaliyetlerinde gerekli ahengi oluşturmak için bir kanun ve nizamnamenin hazırlanması

8. Testereli çırçırılmanın (Sawgin) daha iyi kullanılması amacıyla ABD'den bir çırçır uzmanının getirilmesi

9. Pamukların uluslararası esaslara göre standardizasyona tabi tutulması için İzmir ve Adana'da çalışmalar yapılması

⁴² BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 126-47-12, Tarih: 18.06.1951.

⁴³ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 129-39-9, Tarih: 12.05.1952.

⁴⁴ Ziya Tataç, "Olaylara Bakış, Şubat 1953, Ticaret Ekonomisi", **Türk Ekonomisi**, Yıl 11, S 118, Nisan 1953, s.120.

10. Sawgin malı balyaların kontrolünde balya kırılmalarının önüne geçilmesi

11. Senede iki defa bir araya gelmek üzere genel sekreterliğini Tarım Bakanlığının yaptığı ve bünyesinde Tarım, Ticaret bakanlıklarıyla, kooperatifler, ticaret ve sanayi odaları, borsalar, Ziraî Donatım Kurumu ve Ziraat Bankası temsilcileriyle çiftçi teşekküllerinin yer aldığı daimi bir pamuk istişare komitesinin kurulması.

Nihayet Pamuk İstişare Komitenin teşkil edilmesiyle üretim için başlıca şu tedbirlerin alınması tavsiye edilmiştir⁴⁵:

1. Ekim alanının genişletilmesinden ziyade dönüm verimliliğini yükseltilmesi

2. Çiftçiye açılan çevirme kredisinin daha düzenli ve faydalı bir hâle getirilmesi

3. Pamuk tarımıyla ilgili alet ve makinelerin dağıtımında çiftçilere kolaylıklar sağlanması

4. Pamuk çiftçilerinin sulama, gübreleme ve mücadele konularında bilgilendirilmesi

5. Pamuk hastalık ve zararlılarıyla sistemli bir biçimde mücadele yoluna gidilerek bunların önlenmesi için ilaçların terkip ve fiyat kontrolünün sağlanması

Pamuk üretim maliyetini düşürmek için komite tarafından ayrıca şu tedbirlerin de alınması uygun görülmüştür⁴⁶:

1. Pamuk tarım makinelerinin temin edilip rasyonel bir biçimde kullanılması için tedbirler alınması

2. Gübreleme, sulama ve münavebe yollarıyla pamuk verimin artırılmaya çalışılması, bunun için gübre fiyatlarının ucuzlatılması, tarla tesviyesine önem verilmesi ve sulamanın zamanında ve ihtiyaca göre yapılması

3. Pamuğun elverişli topraklara ekilmesi ve iyi vasıflı ilaçlanmış tohumların kullanılması

⁴⁵ Çağlar, a.g.m., s.157.

⁴⁶ Çağlar, a.g.m., s.157-158.

4. Tarım makinelerinin yedek parçalarının kolaylıkla temin edilmesi, Türkiye'ye traktör ithal eden resmî ve özel firmalarca sabit ve seyyar tamirhanelerin teşkil edilmesi. Bu sağlanıncaya kadar yedek parça temini konusunda sıkıntı çeken çiftçilere ithalat hakkının tanınması.

Bu arada ICAC'ın 2 Kasım 1953'te Washington'da yapacağı 12. Genel Heyet Toplantısına Hükûmeti temsilen Washington Büyükelçiliği Müsteşarı Fehmi Nuza'nın başkanlığında bir heyet görevlendirilmiştir. Toplantıya Tarım Bakanlığı adına Bölge Ziraî Araştırma Enstitüsü Müdürü Zeki Sayar, Tarım Bakanlığı Pamuk İşleri Müdür Yardımcısı Kemal Bilgiç, Washington Büyükelçiliği Ticaret Müşaviri ve ICAC nezdinde Daimi Temsilci Hüseyin Kunter ve Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı Dış Ticaret Dairesi raportörlerinden Tuğrul Altuncu'nun katılması kararlaştırılmıştır. Bu heyetin yapılacak toplantıya katılması ve toplantı sonucunda düzenlenecek anlaşmayı Hükûmet adına imzalaması için Heyet Başkanı Fehmi Nuza'ya 27 Ekim 1953 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında yetki verilmiştir⁴⁷.

2 Kasım 1953'ten itibaren Washington'da devam eden toplantının amacı bir önceki yıl Roma'da başlayan uluslararası pamuk anlaşmasının çeşitli teknik ve ekonomik yönlerini inceleyen tartışmalarına devam edilmesidir. Böylece Washington'da bulunan Komite Daimi Sekreterliğinin istatistiki ve ekonomik faaliyetlerine de ayrı bir ehemmiyet gösterilmiştir. Komiteye üye olan devletler, bilhassa 1950-1951 yılında pamuk fiyatlarının yüksekliği ve daha sonraki dönemlerde de ihtiyaç fazlası pamuk miktarındaki yığılmalar nedeniyle istikrarın sağlanmasını talep etmiştir⁴⁸.

Yine 17 Mayıs 1954'te Ankara'da düzenlenen Pamuk Kongresi'nde ihracat, standardizasyon ve üretimle ilgili kararlar alınmıştır⁴⁹.

DP Dönemi'nde pamuk tarımıyla ilgili yapılan kongrelerde sayısal rakamlar da verilmiştir. *İzmir Pamuk Tarım Satış Kooperatifinin* 17 Kasım 1954 tarihli yıllık olağan kongresinin faaliyet raporunda 14 milyon kg

⁴⁷ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 133-87-11, Tarih: 27.10.1953.

⁴⁸ "Beynelmîlel Pamuk İstişare Komitesi Toplantısının Kararları", *Türk Ekonomisi*, Yıl 12, S 132, Haziran 1954, s.189.

⁴⁹ *Yeni İstanbul*, 18 Mayıs 1954, Sayı No: 1616; Nadir Yurtoğlu, **Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikaları ve Siyasi, Sosyal, Ekonomik Hayata Tesirleri (1950-1960)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2017, s.74.

pamuğun ihracından 2.080.840 liralık bir gelir elde edildiği ileri sürülmüştür⁵⁰.

ICAC'ın 14. Toplantısı'nın 20 Haziran 1955'te Paris'te yapılması kararlaştırılmıştır. Bu toplantıya Hükûmeti temsilen Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı Müsteşarı Munis Faik Ozansoy, Tarım Bakanlığı adına Bölge Ziraat Enstitüsü Müdürü Zeki Sayar ile Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı Dış Ticaret Dairesi Pamuk Masası Raportörü Cihat Sengir'in iştirak etmesi Bakanlar Kurulunun 18 Haziran 1955 tarihli toplantısında kabul edilmiştir⁵¹.

ICAC'ın toplantılarına devam edilmiş, 15. Genel Heyet Toplantısı'nın 8 Mayıs 1956'da Washington'a yapılması kararlaştırılmıştır. Toplantıya Washington Büyükelçiliği Müsteşarı İlhan Savut'un başkanlığında Adana Ziraat Araştırma Enstitüsü Müdürü Zeki Sayar, Pamuk İşleri Müdürü Kemal Bilgiç ve New York Ticaret Ateşesi Ekrem Geriş'ten oluşan bir heyetin katılması 5 Mayıs 1956'da Bakanlar Kurulunca kabul edilmiştir⁵².

ICAC'ın 17. Genel Heyet Toplantısının 2-7 Haziran 1958'de Londra'da yapılmasının kararlaştırıldığı bilinmektedir. Toplantıya Tarım Bakanlığı Müşaviri ve Pamuk İşleri Müdürü Zeki Sayar'ın delege, Dış Ticaret Dairesi Başkanı Hüseyin Kunter ile aynı Dairenin Pamuk Servisi Raportörü İrfan Saruhan'ın yardımcı delege olarak iştirak etmesi, 20 Haziran 1958'de Bakanlar Kurulunca kabul edilmiştir⁵³.

I.5. Pamuk Zararlılarıyla Mücadele

DP Dönemi'nde pamukla ilgili kongre ve toplantılar düzenlenmesinin yanı sıra pamuk zararlıları konusunda mücadele çalışmaları da yürütülmüştür. Bu mücadele çalışmalarından biri İzmir'de yıllık pamuk istişare toplantısında ele alınmıştır. Bu toplantıda, ziraat mücadelesi konusunda Dikenli Kurt epidemisine karşı stoklarda Endrin⁵⁴ bulundurulması, Pembekurt'a karşı tarla

⁵⁰ Zafer, 18 Kasım 1954, Sayı No: 2114; Yurtoğlu, a.g.e., s.74.

⁵¹ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 140-60-7, Tarih: 18.06.1955.

⁵² BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 143-39-7, Tarih: 05.05.1956.

⁵³ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 149-33-13, Tarih: 20.06.1958.

⁵⁴ Klorlu hidrokarbon grubunda oldukça zehirli bir böcek kıran.

temizliğinin yapılarak tohumların dezenfekte edilmesi ve firmalarda çeşitli ilaçların bulundurulması konusunda kararlar alınmıştır⁵⁵.

Pamuk zararlılarıyla yapılan mücadelede yasal düzenlemelere de gidilmiştir. Pamuklara musallat olan haşerat ve hastalıkların bulaşmasını önlemek amacıyla çekirdeksiz pamuk elyafı dışında pamuk kozası, çekirdeği, pamuk fidanı ve bitki kısımlarının Türkiye'ye sokularak transit olarak geçirilmesi 2906 sayılı Kanunun yedinci maddesi uyarınca 5 Mart 1955 tarihinde Bakanlar Kurulunca yasaklanmıştır⁵⁶.

Ayrıca 1951 yılında sekiz ilde 1.036.549 dekar, 1952'de yedi ilde 1.634.399 dekar ve 1953'te de altı ilde 1.457.058 dekar arazi Pembekurt zararlısından temizlenmiştir⁵⁷. Bunlara ilave olarak 1955 yılına kadar 380.000 dekardan fazla pamuk tarlalarında yeşil kurt mücadelesi yapılmıştır. Pamuklara musallat olan Pembekurt'la mücadele için 4.000.000 dekar sahada pamuk sapları sökülürken 23.629 ton pamuk tohumu ilaçlanmış, 19.000 ton pamuk tohumluğu ise kontrol edilmiştir. Ayrıca 4.000.000 dekardan fazla bir alan fareden temizlenmiş, 150.000 dekarlık bir alanda da mücadeleye gidilerek 1.000.000 kilodan fazla yerli çekirge yok edilmiştir⁵⁸.

II. Pamuk Tarımında İzlenen Politikaların Dokuma Sanayisine Etkileri (1950-1960)

Türkiye'de, pamuk tohumu üretim, dağıtım ve ıslah çalışmalarının yürütülmesi, zararlılarla yapılan mücadele ve pamuk kongre ve toplantılarının düzenlenmesinin üretimle ticareti artırması, pamuk sanayindeki gelişmelerin önünü açmıştır. Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını hızla gerçekleştirmek amacıyla yapılan büyük yatırımlar arasında dokuma sanayi özel bir yere sahiptir. Bir yandan halkın başlıca ihtiyaç maddelerinden birini teşkil eden her türlü dokumanın ülke içerisinde yeter ölçüde üretimini sağlamak, diğer

⁵⁵ **Tomurcuk**, Yıl 5, C 5, S 50, Şubat 1956, s.20; Pamuğa musallat olan Pembekurt'un imhası için Başbakan Adnan Menderes'ten talep edilen yardımın ayrıntısı için bk. **BCA**, Yer Bilgisi: 30-1-0-0/ 80-507-14, Tarih: 31.12.1951.

⁵⁶ **BCA**, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 138-126-8, Tarih: 05.03.1955; 29 Ocak 1936 tarih ve 2906 sayılı *Nebatları Hastalık ve Zararlı Böceklerden Koruma Kanunu*'nun yedinci maddesi için bk. **TBMM Kanunlar Dergisi**, Dönem: 5, Cilt: 16, 29.01.1936, s.208; **Resmî Gazete**, Sayı No: 3224, 5 Şubat 1936.

⁵⁷ DP, **Kalkınan Türkiye**, Desen Matbaası, Ankara 1954. s.204.

⁵⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi, 1955 Yılı Masraf Bütçeleri**, Dönem: 10, Toplantı: 1, Cilt: 5, 18.02.1955, s.348.

yandan dış pazarlara pamuk yerine mamullerini ihraç etme amacına yönelik yapılan yatırımlar kısa zamanda müspet sonuçlar vermiştir. Dokuma sanayindeki yatırımlarda takip edilen başlıca politika mevcut kuruluşların genişletilerek iyileştirilmesinin temin edilmesinin yanı sıra özel sektörü teşvik ve himaye suretiyle dokuma tesislerinin meydana getirilmesini sağlamaktır. Bu arada dokuma sanayine küçük sermayelerin de iştirakini mümkün kılabilmenin şart ve imkânları hazırlanmış, kısmen devlet teşekküllerinin de katıldığı şirketler vasıtasıyla yeni fabrikalar tesisi yönüne gidilmiştir⁵⁹.

1950 yılında ülkedeki büyük pamuklu ve yünlü dokuma sanayi tesislerinin sayısı 219 iken yeniden 309 tesisin ilavesiyle 1956 yılında bu sayı 528'e yükselmiştir. Ayrıca 1950'de pamuklu tekstil sanayindeki 260.000 olan iş adedi, 1954'te 600.000 işe yükselmiş, inşaları tamamlanmak üzere bulunan yeni tesislerin ilavesiyle de bu rakamın 1956'da 1.000.000 işe ulaştırılması öngörülmüştür. Yine 6.000 olan 1950'de pamuklu dokuma tezgâh sayısı 1954'te 10.781'e yükselmiş, 1956'da da 19.532'ye çıkarılması planlanmıştır⁶⁰.

Bunlara ilaveten özel teşebbüsün geniş çapta katılımı ile kurulmakta olan pamuklu dokuma tesislerinden Balıkesir, Aydın ve Bergama fabrikaları işletmeye açılmış; 1960 ve 1961 döneminde ise Antalya, Manisa, Maraş, Eskişehir, Adıyaman, Karaman ve Nevşehir fabrikalarının inşaatının tamamlanması planlanmıştır. Dahası Sümerbank tarafından Adana, Bakırköy, Kayseri, Malatya, Ereğli ve Nazilli fabrikalarında ele alınan iyileştirme çalışmaları tamamlanmış; Erzincan ve Denizli işletmeleri, dokuma tesislerinin ilavesiyle bir kat büyütülmüştür. Böylece 1949 yılında yünlü ve pamuklu dokuma sanayiinde mevcut iş adedi 290.523 iken 1958 yılı sonunda 3 kattan fazla bir artışla 999.899'a yükselmiştir. Kurulmakta olan tesislerin tamamlanmasıyla bu miktarın 1.335.224'e ulaşması öngörülmüştür. Yine bu sanayide mevcut tezgâh sayısı aynı dönemler arasında 6.316'dan 18.257 ye yükselmiş, inşa hâlindeki tesislerin tamamlanmasıyla da bu rakamın 26.751'e ulaşması planlanmıştır. Bu sayede dokuma sanayinde üretim miktarı, 1950 yılına göre 3 kattan fazla bir artışla 785.000.000 metreye yükselerek ihracata

⁵⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, 1960 Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 11, Toplantı: 3, Cilt: 12, 19.02.1960, S. Sayısı: 43, TBMM Matbaası, Ankara 1960, s.25.

⁶⁰ TBMM, Zabıt Ceridesi, 1956 Yılı Bütçe Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 10, Toplantı: 2, Cilt: 10, 20.02.1956, S. Sayısı: 59, TBMM Matbaası, Ankara 1956, s.22.

imkân verecek bir düzeye erişmiştir. 1959 yılına gelindiğinde sadece Sümerbank eliyle 9.500.000 metre pamuklu dokuma ile 70.000 kg pamuk ipliğinin dış ülkelere satıldığı görülmektedir⁶¹.

Yine 1949 yılı sonuna kadar dokuma sanayine yapılan yatırımların toplamı 217.659.636 lira iken 1950'den 30 Haziran 1959'a kadar 1.370.770.801 lirası özel sektöre ait olmak üzere bu rakam 1.768.205.382 liraya çıkarılmıştır. Yeni tesislerin ilavesinin yanı sıra bazı iyileştirme ve genişletilme çalışmalarının da tamamlanması için 560.503.053 liralık bir yatırımın yapılması planlanmıştır. Bu suretle 1950 den itibaren dokuma sanayine yapılmış ve yapılacak yatırımların tutarı 2.546.368.071 liraya ulaşmıştır. Ayrıca adı geçen sanayide 1949 yılında 54.759 olan işçi sayısı verimliliğin yükseltilmesine yönelik tedbirlere rağmen 164.525'i özel sektöre ait olmak üzere 1959 yılında 191.045'e ulaşmıştır. Tamamlanmak üzere bulunan tesisler işletmeye açıldığı zaman bu rakamın 215.681'e yükselmesi öngörülmüştür. 1949 yılında 115. 654'ü özel teşebbüse ait olmak üzere 241.666 olan pamuklu dokuma iş sayısı, 1958 sonunda 553.384'ü özel sektöre, 27.360'ı da Sümerbank'ın katılımı ile kurulan şirketlere ait olmak üzere 794.748'e ulaşmıştır. Kurulan tesislerin tamamlanmasıyla bu miktarın 1.122.224 çıkarılması öngörülmüştür. Yine 1949 yılında 1.777'si özel sektöre ait toplamda 4.967 tezgâh sayısı 1959'da 10.000'i özel sektör olmak üzere 14.548'e çıkarılmış, tesislerin tamamlanması ardından bu rakamın 23.647 yükseltilmesi planlanmıştır⁶².

Dokuma sanayinde yapılan bu yatırımların tabii sonucu olarak üretimde de yükselişler meydana gelmiştir. 1949'da elde edilen pamuklu dokuma miktarı 50.000.000 metresi özel teşebbüse, 97.000.000 metresi de el tezgâhlarına ait olmak üzere toplamda 238.000.000 metre iken 1958 yılında bu rakam 350.000.000 metresi özel sektöre, 170.000.000 metresi el tezgâhlarına ait olmak üzere 676.000.000 metreye yükseltilmiştir. Kurulan tesislerin tamamlanmasıyla da bu rakamın 750.000.000 metreyi aşması öngörülmüştür. Üretimdeki bu artış dış ülkelere pamuklu dokuma ithalini ortadan kaldırdığı gibi ihracata da neden olmuştur. Birkaç yıl öncesine kadar her yıl dış ülkelere milyonlarca metre pamuklu dokuma ithal eden Türkiye

⁶¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem: 11, Toplantı: 3, Cilt: 12, 41. Birleşim, 19.02.1960, s.27.

⁶² **TBMM Zabıt Ceridesi, 1960 Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası**, Dönem: 11, Toplantı: 3, Cilt: 12, 19.02.1960, S. Sayısı: 43, TBMM Matbaası, Ankara 1960, s.25.

1959 yılında ihracata başlamıştır. Yalnız Sümerbank vasıtasıyla sözleşmeye bağlanan ihracat miktarı 9.500.000 metreyi bulmuştur. 1960 yılında bu rakamın 40.000.000 metreye ulaşacağı tasarlanmıştır. Ayrıca 1959'da 70.000 kg pamuk ipliği ihracatı da sözleşmeye bağlanmıştır⁶³.

⁶³ TBMM Zabıt Ceridesi, 1960 Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, s.26; Pamuklu sanayinin üç aşamadan oluşan alt üretim kolları hakkında bilgi almak için bk. **50 Yılda Türk Sanayii**, T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Mars Matbaası, Ankara 1973, s.144.

SONUÇ

DP'nin 14 Mayıs 1950 tarihinde yönetim kademesine gelmesi, ülkenin pamuk politikaları bakımından önemli bir gelişme olmuştur. Liberal bir ekonomi anlayışını benimseyen DP hükümetleri ülke kalkınmışlığının bol üretimden geçtiğini bildiğinden ilk etapta pamuk gibi tarımda endüstri değeri yüksek mahsullerin yetiştirildiği arazileri genişleterek verimi artırma çabasına girmiştir. Pamuk veriminin artırılması bu ürünün satışını da tetiklediğinden 1950-1960 döneminde toplamda 1.140.053.000 liralık ihracat gerçekleştirilmiştir. Bu rakam ülkede başta tarım olmak üzere sanayi, ticaret, bayındırlık, ulaştırma, haberleşme, enerji, maden, sağlık ve eğitim gibi birçok sektörde yapılan yatırımlar için gerekli finansman kaynağını meydana getirmiştir.

DP'nin iktidara gelişinden kısa bir süre sonra 25 Haziran 1950'de başlayan ve 27 Temmuz 1953'e kadar devam eden Kore Savaşı Dönemi'nde dünya ekonomisinde önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Aynı dönemde ABD'nin silahlanma çabasına girmesi pamuğun iç tüketiminin artırılmasının önünü açmıştır. Ayrıca savaşın başladığı yılda bu ülkenin gerek üretimini sınırlandırması gerekse hava şartlarının olumsuzluğu sebebiyle rekor düşüşü yaşanması pamuğa olan talebi artırarak fiyatların alabildiğine ve fahiş biçimde yükselmesine neden olmuştur. Bu yüzden pamuk sanayi bakımından gelişmiş tüketici ülkeler ihtiyaçlarını Türkiye, Suriye, Irak ve Mısır'dan temin etme yoluna gitmiştir. Bu durum Türkiye'de de pamuk fiyatlarının aşırı ve hızlı bir biçimde yükselme sonucunu ortaya koymuştur.

DP Dönemi'nde Adana ve İzmir borsalarındaki pamuğun belirli adlar altında sınıflandırılması gerçekleştirilmiş, dış ticarete rağbet edilmesi için de standardizasyon çalışmalarına hız verilmiştir. Adı geçen çalışmaların mali giderleri karşılamak amacıyla Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı bütçesinden her yıl düzenli ödenekler tahsis edilmiştir. Bu sayede Türk pamuğu piyasaya sürülmeden önce standardize edilmiş, her türlü hileden korunup değer ve sürümünün artırılmasıyla da önemli bir döviz kaynağı hâline getirilmiştir.

DP yönetimi zamanında düzenlenen kongre ve toplantılarla pamuğun her türlü sorunu masaya yatırılıp çözüm yolları da aranmıştır. Bilhassa ICAC'ın çeşitli ülkelerle yıldan yıla yaptığı toplantıların önemli bir örnek teşkil ettiği bilinmektedir. Bu suretle pamukla ilgili dış ülkelerde yaşanan gelişmelerden

haberdar olunmuş, ortaya çıkan problemlerin halledilmesinde istişare yoluna gidilerek kısa sürede çözüme kavuşması yönünde mesafeler kat edilmiştir.

DP Dönemi'nde Dikenli kurt, Pembekurt, yerli çekirge ve fare gibi zararlılarla yapılan mücadelenin, üretim ve tekstil sanayisine katkı sağladığını, her yıl dış ülkelerden milyonlarca metre pamuklu dokuma satın alımı yerine bu dokumaların 1959'da ihracına başlanılmasından anlıyoruz.

DP'nin 10 yıllık iktidarı boyunca pamuklu dokuma sanayi tesislerinde tezgâh sayısı ve iş adedine yaptığı yatırımlar imalat artışını tetiklemiştir. Buna dokuma fabrikalarında gerçekleştirdiği ıslah çalışmaları da ilave edildiğinde üretimin ihracat yapacak düzeye gelmesinin önü açılmıştır.

Türkiye'de pamuk üretimi ve ticaretinin artırılması birçok sektörün gelişmesine de ön ayak olmuştur. Pamuğun klasik anlamda iplikçilikte kullanılmasıyla tekstil sektörüne; tedavi amacıyla kullanılmasıyla sağlık sektörüne; çiğitinden elde edilen linter ile kimya ve barut sektörüne; yine çekirdeğinden elde edilen yağı ile adı geçen sektöre önemli destek sağlanmıştır.

Sonuç itibarıyla, Çukurova ve Ege başta olmak üzere ülkenin farklı bölgelerinde yapılan pamuk tarımıyla bir yandan kırsal kesimdeki aileler istihdam edilip birçok sektör desteklenirken öbür yandan dış ülkelere satın alınması muhtemel pamuk ve ürünlerine ödenecek dövizler hazineye bırakılmıştır. Buna Türkiye'nin üretim ve ihracatta dünyada sıralamaya girerek ihtiyaç fazlası ürünlerini dış piyasalara sürmesi de eklenince pamuğun millî ekonomiye ne denli önemli katkılar sağladığı gerçeği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

50 Yılda Türk Sanayii, T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Mars Matbaası, Ankara 1973.

“Akala Pamuk Tohumu Dağılması İşİ”, **Türkdili**, 9 Şubat 1939, Sayı No: 4098.

Ayın Tarihi (Başbakanlık Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü), Ocak 1955, Sayı No: 254.

Balcı, Şerife, **Bazı Pamuk (Gossypium Hirsutum L.) Melez Popülasyonlarının F1 Döl Kuşaklarında Tarımsal ve Teknolojik Özelliklerin Kalıtımı Üzerine Bir Araştırma**, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Aydın 2018.

Başkaya, Mesut, “Pamuk Ziraatındaki Dökülmeleri Önlemeliyiz”, **Ziraat Dünyası**, Yıl 3, S 32, Eylül 1952, s.4.

“Beynelmillel Pamuk İstişare Komitesi Toplantısının Kararları”, **Türk Ekonomisi**, Yıl 12, S 132, Haziran 1954, s.189-190.

Bilgiç, Kemal, “Pamukçuluğumuzun İstikbali”, **Tarım Dergisi**, C 1, S 4, 1 Eylül 1952, s.53-55.

Büktaş, Bülent, “Dünya Pamuk Krizi”, **İktisadi Yürüyüş**, Yıl 12, C 12, S 269, 15 Mart 1951, s.2, 23.

Büktaş, Bülent, “Dünya Pamuk Krizi”, **Türk Ekonomisi**, Yıl 9, S 91, Ocak 1951, s.11-13.

Cillov, Haluk, **Türkiye Ekonomisi Bünyesi**, Özel İktisadi ve Ticari İlimler Yüksekokulu Yayınları, İstanbul 1967.

Cillov, Haluk, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1965.

Çağlar, Kerim Ömer, “Pamukçuluğumuz ve Gelişmesi İçin Alınan Tedbirler”, **Türk Ekonomisi**, Yıl 12, S 131, Mayıs 1954, s.157-158.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), 1963 İstatistik Yıllığı, Yayın No: 490, Ankara 1963.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), İstatistik Göstergeler 1923-1990,
Yayın No: 1883, Ankara 1996.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), İstatistik Göstergeler 1923-1995,
Yayın No: 1883, Ankara 1996.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), İstatistik Göstergeler 1923-1998,
Yayın No: 2252, Ankara 2001.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), İstatistik Göstergeler 1923-2002,
Yayın No: 2790, Ankara 2003.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), İstatistik Yıllığı 1960-1962, Yayın
No: 460, Ankara 1962.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), Türkiye İstatistik Yıllığı 1964-1965,
Ankara 1965.

“Ege Pamuk Rekoltesi 120 Bin Balya”, **Anadolu**, 15 Temmuz 1939, Sayı
No: 7885.

Eldem, Vedat, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı
İmparatorluğunun Ekonomisi**, TTK, Yayınları, Ankara 1984.

Erkmen, Muhlis, “Saban Başına”, **İktisadi Yürüyüş**, Yıl 1, S 9, 15 Nisan
1940, s.6-7.

FAO Türkiye Raporu, T.C. Ziraat Bankası Yayınları, Ankara 1962.

Görkey, Selman, “En Mühim İhraç Maddelerimiz Olan Pamuklarımız ve
Batı Almanya”, **İktisadi Yürüyüş**, Yıl 12, C 12, S 282, 31 Ekim 1951, s.4,
14-15, 18, 30.

Günver, Nizamettin, “Yurdumuzda Pamuk”, **İktisadi Yürüyüş**, Yıl 12,
C 12, S 283, Kasım 1951, s.4, 20.

<http://www.oztuzun.com.tr/sayfa/pamuk>, Erişim Tarihi: 10.09.2019.

<http://www.tarimpusulasi.com/yazarlar/doc-dr-mefhar-gultekin-temiz/pamugun-turkiye-icinonemi/16>, Erişim Tarihi: 10.09.2019.

“İktisat Vekilinin Beyanatı”, **Milliyet**, 29 Kasım 1929, Sayı No: 1364.

Kalkınan Türkiye (Rakamlarla 1923-1968), Devlet Planlama Teşkilatı,
Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1969.

Kalkınan Türkiye, Demokrat Parti, Desen Matbaası, Ankara 1954.

Karademir, Emine, **Çok Yönlü Dayanıklılık Islahı ile Geliştirilen Pamuk Çeşitleri (G.Hirsutum L.) ile Bölge Standart Pamuk Çeşitlerinin (G.Hirsutum L.) Melezlenmesi ile Oluşturulan F1 Döl Kuşaklarında Verim, Erkencilik ve Lif Kalite Özellikleri Yönünden Genetik Yapının İrdelenmesi**, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adana 2005.

Karaelmas, Adem, “Pamuk Sulaması”, **Tarım Dergisi**, Yıl 1, C 1, S 6, Aralık 1952, s.55.

Kerimol, Müeyyet, “Tekstil Sanayi”, **İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi**, 9. Cilt, İstanbul 1953, ss.124-127.

Kıraç, Numan, “Dünya’nın 1952/1953’te Ziraat Durumu”, **Türk Ekonomisi**, Yıl 12, S 132, Haziran 1954, ss.166-167.

“Kore’de Harp Devam Ediyor”, **Akşam**, 26 Haziran 1950, Sayı No: 11390.

“Kore’deki Birliğimizin Çetelerle Çarpışmaları”, **Cumhuriyet**, 17 Kasım 1950, Sayı No: 9441.

“Kore’deki Harp ve Türkiye’nin Durumu”, **Yeni Sabah**, 1 Temmuz 1950, Sayı No: 4140.

Kunter, Hüseyin, “Dünya Pamuk İstihsalı ve İstihlaku”, **Türk Ekonomisi**, Yıl 12, S 134, Ağustos 1954, ss.231-234.

Küçük, Nihat, **Fiyat ve Diğer Ekonomik Faktörlerin Pamuk Arzına Etkileri ve Pamuk Arzında 2023 Vizyonu: Türkiye Örneği**, Harran Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Şanlıurfa 2015.

Ökçün, Gündüz, **1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye**, 2. Basım, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Ankara 1997.

Ökmen, Nedim, “Ziraatta Çok Mühim İnkışaflar Kaydedildi”, **Türk Ekonomisi**, Yıl 12, S 128, Şubat 1954, ss.49-50.

“Pamuk Çekirdeği Fiyatları Serbest Bırakıldı”, **En Son Dakika**, 10 Ağustos 1942, Sayı No: 1055.

“Rafine Pamuk Yağının Azami Satış Fiyatı”, **Ulus**, 5 Temmuz 1942.

Resmî Gazete, Sayı No. 3630, 14 Haziran 1937.

Resmî Gazete, Sayı No: 1513, 7 Haziran 1930.

Resmî Gazete, Sayı No: 3224, 5 Şubat 1936.

Resmî Gazete, Sayı No: 406, 28 Haziran 1926.

Resmî Gazete, Sayı No: 6957, 14 Temmuz 1948.

Sadak, Necmeddin, “Kore Harbi Genişler mi?”, **Akşam**, 27 Haziran 1950, Sayı No: 11391.

Tarım Dergisi, C 1, S 5, Ekim 1952, s.131.

Tarıman, Celal, “Türkiye’de Pamuk”, **Ziraat Dergisi**, Yıl 15, S 130, Şubat 1955, ss.1-4.

Tataç, Ziya, “Olaylara Bakış, Şubat 1953, Ticaret Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, S 118, Yıl 11, Nisan 1953, ss.118-121.

“Ticaret Vekili Denizli’de”, **Bugün**, 1 Ağustos 1942, Sayı No: 589.

“Ticaret Vekilimizin Temasları”, **Halkın Sesi**, 1 Ağustos 1942.

“Ticaret Vekilinin Çalışmaları”, **Yeni Asır**, 27 Temmuz 1942, Sayı No: 11270.

T.C. Kurucu Meclis, Tutanak Dergisi, Gider Bütçeleri, 20.02.1961.

Tomurcuk, Yıl 5, C 5, S 50, Şubat 1956, s.20.

Turgay, Necati, “Dünya Pamuk Durumu ve Türkiye’nin Pamuk İstihsalindeki Mevkii”, **Türk Ekonomisi**, Yıl 9, S 94, Nisan 1951, ss.123-126.

Turgut, Serdar, **Demokrat Parti Döneminde Türkiye Ekonomisi: Ekonomik Kalkınma Süreçleri Üzerine Bir Deneme**, Adalet Matbaası, Ankara 1991.

“Türk Romen Ticari Görüşmeleri Bitti”, **İkdam**, 29 Ocak 1943, Sayı No: 1254.

“Türk-Çekoslovak Ticaret Anlaşması”, **Kurun**, 22 Haziran 1938, Sayı No: 7344-1434.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Kanunlar Dergisi, Dönem: 5, C 16, 29.01.1936.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Kanunlar Dergisi, Dönem: 2, C 4, 29.05.1926.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Kanunlar Dergisi, Dönem: 3, C 8, 03.06.1930.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Kanunlar Dergisi, Dönem: 5, C 17, 04.06.1937.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Kanunlar Dergisi, Dönem: 8, C 30, 08.07.1948.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1948 Yılı Gider Bütçeleri, Dönem: 8, Toplantı: 2, C 8, 26.12.1947.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1949 Yılı Gider Bütçeleri, Dönem: 8, Toplantı: 3, C 16, 21.02.1949.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1951 Yılı Gider Bütçeleri, Dönem: 9, Toplantı: 1, C 5, 19.02.1951.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1952 Yılı Bütçe Kanunu Tasarısı ve Bütçe Komisyonu Raporu, Dönem: 9, Toplantı: 2, C 13, 20.02.1952, S. Sayısı: 50, TBMM Basımevi, Ankara 1952.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1952 Yılı Gider Bütçeleri, Dönem: 9, Toplantı: 2, C 13, 20.02.1952.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1952 Yılı Gider Bütçeleri, R Cetveli, Dönem: 9, Toplantı: 2, C 13, 20.02.1952.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1953 Yılı Gider Bütçeleri, R Cetveli, Dönem: 9, Toplantı: 3, C 20, 16.02.1953.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 8, Toplantı: 4, C 24, 55. Birleşim, 24.02.1950.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, 1956 Yılı Masraf Bütçeleri, Dönem: 10, Toplantı: 2, C 10, 20.02.1956.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, 1954 Yılı Masraf Bütçeleri, Dönem: 9, Toplantı: 4, C 28, 18.02.1954.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, 1955 Yılı Bütçe Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 10, Toplantı: 1, C 5, 18.02.1955, S. Sayısı: 183, TBMM Matbaası, Ankara 1955.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, 1955 Yılı Masraf Bütçeleri, Dönem: 10, Toplantı: 1, C 5, 18.02.1955.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, 1956 Yılı Bütçe Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 10, Toplantı: 2, C 10, 20.02.1956, S. Sayısı: 59, TBMM Matbaası, Ankara 1956.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, 1957 Yılı Bütçe Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 10, Toplantı: 3, C 17, 20.02.1957, S. Sayısı: 61, TBMM Matbaası, Ankara 1957.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, 1958 Yılı Bütçe Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 11, Toplantı: 1, C 2, 19.02.1958, S. Sayısı: 31, TBMM Matbaası, Ankara 1958.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, 1960 Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 11, Toplantı: 3, C 12, 19.02.1960, S. Sayısı: 43, TBMM Matbaası, Ankara 1960.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Dönem: 10, Toplantı: 2, C 10, 39. Birleşim, 20.02.1956.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Dönem: 10, Toplantı: 3, C 17, 41. Birleşim, 20.02.1957.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Dönem: 11, Toplantı: 1, C 2, 40. Birleşim, 19.02.1958.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Dönem: 4, Toplantı: 3, C 22, 58. Birleşim, 27.05.1934.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Masraf Bütçeleri, Dönem: 11, Toplantı: 2, C 7, 20.02.1959. **Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Zabıt Ceridesi**, Dönem: 11, Toplantı: 3, C 12, 41. Birleşim, 19.02.1960.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Masraf Bütçeleri, Dönem: 10, Toplantı: 3, C 17, 20.02.1957.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Masraf Bütçeleri,
Dönem: 11, Toplantı: 1, C 2, 19.02.1958.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Masraf Bütçeleri,
Dönem: 11, Toplantı: 3, C 12, 19.02.1960.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM), Küçük İstatistik Yıllığı 1948, Yayın No: 290, Ankara 1948.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM), İstatistik Yıllığı 1949, Yayın No: 303, Ankara 1949.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM), Küçük İstatistik Yıllığı 1947-1950, Yayın No: 330, Ankara 1951.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM), Türkiye İstatistik Yıllığı 1950, Yayın No. 328, Ankara 1950.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM), İstatistik Yıllığı 1951, Yayın No. 332, Ankara 1951.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM), İstatistik Yıllığı 1952, Yayın No: 342, Ankara 1952.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM), İstatistik Yıllığı 1953, Yayın No: 360, Ankara 1953.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM), İstatistik Yıllığı 1959, Yayın No: 380, Ankara 1959.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Yer Bilgisi: 30-1-0-0/ 109-686-3, Tarih: 00.11.1951.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Yer Bilgisi: 30-1-0-0/ 80-507-14, Tarih: 31.12.1951.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 183-260-12, Tarih: 24.07.1941.

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
Cumhuriyet Arşivi (BCA), Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 125-16-20, Tarih:
24.02.1951.**

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
Cumhuriyet Arşivi (BCA), Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 126-47-12, Tarih:
18.06.1951.**

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
Cumhuriyet Arşivi (BCA), Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 128-24-17, Tarih:
20.03.1952.**

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
Cumhuriyet Arşivi (BCA), Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 129-39-9, Tarih:
12.05.1952.**

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
Cumhuriyet Arşivi (BCA), Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 132-32-4, Tarih:
24.04.1953.**

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
Cumhuriyet Arşivi (BCA), Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 133-87-11, Tarih:
27.10.1953.**

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
Cumhuriyet Arşivi (BCA), Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 134-114-2, Tarih:
25.01.1954.**

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
Cumhuriyet Arşivi (BCA), Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 138-126-8, Tarih:
05.03.1955.**

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
Cumhuriyet Arşivi (BCA), Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 140-60-7, Tarih:
18.06.1955.**

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
Cumhuriyet Arşivi (BCA), Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 141-110-1, Tarih:
28.12.1955.**

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
Cumhuriyet Arşivi (BCA), Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 141-111-15, Tarih:
29.12.1955.**

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 143-39-7, Tarih: 05.05.1956.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 145-117-4, Tarih: 13.03.1957.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 149-33-13, Tarih: 20.06.1958.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İstatistik Göstergeler 1923-2003, Yayın No: 0535, Ankara 2004.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İstatistik Göstergeler 1923-2005, Yayın No: 3047, Ankara 2006.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İstatistik Göstergeler 1923-2006, Yayın No: 3114, Ankara 2007.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İstatistik Göstergeler 1923-2011, Yayın No: 3890, Ankara 2012.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İstatistik Göstergeler 1923-2012, Yayın No: 4132, Ankara 2013.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İstatistik Göstergeler 1923-2013, Yayın No: 4361, Ankara 2014.

“Türkiye ve Suriye’de Pamuk İstihali”, **Türk Ekonomisi**, Yıl 9, S 101, Kasım 1951, ss.338-340.

Us, Asım, “Adana: Büyük Bir Çiftçi Şehir”, **Vakit**, 27 Haziran 1942, Sayı No: 8771.

Üstar, M. Faik, “Fiyat ve Stok Durumumuz”, **İktisadi Yürüyüş**, Yıl 12, C 12, S 265, 15 Ocak 1951, ss.6, 22.

Üstar, M. Faik, “İstihsal ve Kalite Bakımından Düzenlen Pamukçularımızın Saadet Yılı”, **İktisadi Yürüyüş**, Yıl 11, C 11, S 258, s.7.

Üstar, M. Faik, “Pamuk Davası”, **İktisadi Yürüyüş**, Yıl 12, C 12, S 266, 31 Ocak 1951, ss.6, 22.

Yeni İktidarın Çalışmaları, 22.05.1950-01-08.1951, Demokrat Parti Hizmetinde Bulunduğu Türk Milletine Hesap Veriyor, Güneş Matbaacılık TAO, Ankara 1951.

“Yeni Şehit ve Yaralı Listesi”, **Vatan**, 8 Temmuz 1952, Sayı No: 4004.

Yurtoğlu, Nadir, “İnönü Dönemi’nde Türkiye’de Pamuk Üretimi ve Politikası (1938-1950)”, **Pamukkale Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Belgi Dergisi**, C 2, S 19, Kış 2019, ss.1830-1858.

Yurtoğlu, Nadir, “Türk Standartları Enstitüsünün (TSE) Kuruluşu Bağlamında Türkiye’de Standardizasyon Politikaları (1923-1960)”, **History Studies**, C 10, S 7, Ekim 2018, ss.241-264.

Yurtoğlu, Nadir, **Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikaları ve Siyasi, Sosyal, Ekonomik Hayata Tesirleri (1950-1960)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2017.

Zeytinoğlu, Erol, **Türkiye Ekonomisi**, 6. Baskı, Met/er Matbaası, İstanbul 1978.

“Ziraî Program Esaslı Bir Şekilde Tatbik Sahasına Konuyor”, **İzmir Postası**, 2 Temmuz 1934, Sayı No: 3942.

